

LITURGIJSKI KODEKSI SVETOKRŠEVANSKOG OPATA DEODATA VENIJERA

1. Prijelaz samostana sv. Krševana u komendu

Od svoga osnutka benediktinska opatija sv. Krševana u Zadru bila je žarište pismenosti i značajan činilac gospodarskog i političkog života grada Zadra.¹ Uživajući povlastice koje mu je davao grad i djelatno se uključujući u život grada, samostan sv. Krševana svoj utjecaj širi i na druge crkvene i gradske institucije.² Jedan od najočitijih pokazatelja tog utjecaja je i rad svetokrševanskog skriptorija u kojemu su nastali brojni rukopisi i bogat samostanski arhiv, temeljno vrelo za hrvatsku povijest najstarijeg razdoblja.³

Samostalan razvoj samostana naglo je prekinut prelaskom u komendu 1447. godine. Komendatornim sustavom prvotno su ispražnjene opatije privremeno povjeravane na upravu susjednom opatu. Poslije to postaje redovit sustav kojim naslov opata dobivaju svjetovni svećenici, pa i laici, koji žive izvan samostana. Njima je pripao i dio opatijskih prihoda, što je gospodarski slabilo a katkada i sasvim upropaštavalo pojedine opatije. Takav komendatorni sustav dobiva zamah nakon 1430. godine kada se veće i bogatije opatije povjeravaju biskupima i kardinalima, a manje i siromaš-

¹ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj II*, Split 1964, 39—54. Najopćenitiji prikaz kulturne povijesti samostana dao je G. Praga, *Lo «Scriptorium» dell'abbazia benedettina di san Grisogono in Zara*, *Archivio storico per la Dalmazia*, Roma, 8 (1930), fasc. 39—49. Separat. (unaprijed navodimo G. Praga, *Lo «Scriptorium»... i donosimo strane prema separatu*). N. Klaić — I. Petricioli, *Prošlost Zadra II*, Zadar 1977, 108—111, 335—337 i passim.

² Samostan je uživao tzv. *libertatem communalem* što se dađe zaključiti iz isprave iz 986. (?) godine (CD I, 44—46) kojom zadarski prior Majo sa svim građanima ponovno poklanja obnovljenom samostanu sv. Krševana sva pokretna i nepokretna dobra koja su mu prije pripadala. Usp. M. Grgić, *Benediktinski samostan u Vrani*, *Povijest Vrane*, Zadar 1971, 195.

nije kaptolima, kanonicima i običnim svećenicima. Takav proces vodio je s jedne strane smanjivanju prihoda pojedinih opatija i one prestaju biti onaj čimbenik u kulturnom, gospodarskom i političkom životu kakve su bile u vrijeme samostalnosti, dok su uživale općinske ili kraljevske slobodštine; s druge strane takav proces vodi obogaćivanju pojedinih komendatora koji su u svojim rukama držali i više beneficija.⁴

Primjer samostana sv. Krševana najbolje nam pokazuje do koje je mjere komendatorski sustav u našim krajevima uništavao njihov procvat i značenje koje su opatije imale za život pojedinih gradova i krajeva. Pišući o prelasku samostana sv. Krševana u komendu, talijanski povjesničar G. Praga ističe da je »ta praksa, obogaćujući s nekoliko stotina forinti blagajnu ovoga ili onoga kardinala ili prelata s jedne strane pridonijela raskoši Rima i povećala riznicu ljepote i bogatstva kojim još i danas blista Vječni grad, dok je s druge strane sasjekla najosjetljivije živce duhovnog, kulturnog i gospodarskog života pokrajina i manjih središta.«⁵

Još za posljednjeg samostalnog opata, Zadrana Petra Kršavića (1420—1447) opatija sv. Krševana doživljava kulturni procvat. Sam opat, doktor prava (*»decretorum doctor eximius«*), sudjeluje na saboru u Ferrari, vlastoručno za samostansku knjižnicu piše *»unum librum recollectarum«* i obnavlja stari rimski luk na Porta Marina.⁶

³ Usp. G. Praga, Lo *»Scriptorium«* ... nav. mj.; M. Barada; *»Scriptorium«* opatije sv. Krševana u Zadru od G. Praga. (Paleografska kritika). Godišnjak univerziteta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, 1929—34, 85—99; Isti, *»Lo Scriptorium«* di San Grisogono in Zara. Nota polemica. I. S. E. Estratto dagli *»Atti e memorie della Società Dalmata di Storia patria«*, vol. III—IV, Zara 1934. Jugoslovenski istorijski časopis 1/1935, 3/4, 489—502; V. Novak, *Scriptura beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane*. Zagreb 1920; Š. Ljubić, Dva popisa listina glasovitog manastira sv. Krševana u Zadru, *Starine JA*, XIX (1887), 81—171; V. Brunelli, Un pó di critica. *Scintille*, 2/1887—88. 23—24; Lj. Karaman, Uspomene hrvatskih vladara u gradu Zadru, *Hrvatski narod*, 5/1943, 868, 6; J. Nagy, Sveti Krševan, njegova crkva i samostan u Zadru. *Croatia sacra*, 2/1932, 3, 13—26; Isti, Tradicija isprava iz doba hrvatske narodne dinastije izdanih u korist zadarskog samostana sv. Krševana. *Zbornik kralja Tomislava*. Zagreb 1925. CIII—CIV + 430—445; Isti, O samostanskim ispravama. *Croatia sacra*, 3/1933, 5, 1—17; 4/1934, 7, 112—118; 8, 119—132; N. Klaić, Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara, *Historijski zbornik XVIII* (1965), 141—188; *XIX—XX* (1966—1967). »Zahvaljujući upravo toj činjenici, tj. potrebi samostana da pismenim svjedočanstvima dokazuje na sudu vlasništvo nad nekim posjedima od druge polovice XII st. dalje, došli smo do najvažnijih podataka za dalmatinsku i hrvatsku povijest za čitavo razdoblje narodne dinastije i bizantske Dalmacije«. *Prošlost Zadra II*, 109. M. Grgić u svojoj disertaciji *»časoslov opatice Čike«* (neobjavljena) postavlja tvrdnju da su dva časoslova izrađena u krševanskom skriptoriju u drugoj polovini 11. stoljeća.

⁴ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj I, Split 1963, 56—59.

⁵ G. Praga, Lo *»Scriptorium«* ... 17.

⁶ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, Split 1964, 49; G. Praga, Lo *»Scriptorium«* ... 16 i ondje navedeni izvori. Petrov otac, zadarski patricij

Nakon njegove smrti 1447. godine papa Nikola bulom od 30. prosinca samostan pretvara u komendu i povjerava ga kardinalu Petru Barbo, nećaku pape Eugena IV, kasnije papi Pavlu II.⁷ U buli imenovanja za komendatora papa izričito navodi kako davanjem samostana u komendu želi kardinalima osigurati da lakše mogu podnositi svoje izdatke (*»Romani Pontificis providentia circumspecta ecclesiis et monasteriis singulis que vocationis incommoda deplorare noscuntur ut gubernatorum utilium fulciantur presidio, prospicit diligenter et sancte Romane Ecclesie cardinalibus ut expensarum onera que ipsos oportet de necessitate subire, facilius supportare valeant libenter, prout est decens et congruum de subventionis auxilio providet opportuno . . . ut decentius statum tuum tenere possis de alicuius subventionis auxilio providere«*).⁸ Samostan je komendatoru predan na upravu kako u vremenitim tako i duhovnim pitanjima (*»in spiritualibus et temporalibus«*). U istoj buli imenovanja papa, doduše, nalaže da se ne smije umanjivati broj redovnika i zabranjuje svako otuđivanje kretnina i dragocjenosti samostana. Već 1448. godine kardinal Petar Barbo šalje u Zadar klerika iz Peruggie i abrevijatora apostolskih pisama Nikolu de Nais i svoga brata, mletačkog viteza, Pavla Barbo koji preuzimaju opatiju i u rujnu određuju propise koji će ubuduće vrijediti za samostan, njegov život i upravu. U kakav je položaj dospio samostan, možemo vidjeti iz razdiobe njegovih prihoda. Svi prihodi i posjedi samostanske opatije dati su u zakup zadarskom trgovcu Pasinu pok. Julijana (*ser Paxino condam Juliani*) za 805 dukata. Tu je svotu imao isplatiti u dva navrata. U travnju 1449. godine trebao je u Veneciji dati 202,5 dukata Pavlu Barbo, kardinalovu bratu, 150 dukata redovnicima za njihovo uzdržavanje i potrebe crkve, a u rujnu drugih 202,5 dukata komendatorovu bratu te redovnicima 150. Godišnje je, dakle, komendator dobivao ukupno 405, a redovnici 300 dukata. Preostalih 100 dukata bilo je određeno za uzdržavanje samostana, a rok za njihovu isplatu ovisio je o odluci zadarskog nadbiskupa i komendatora.⁹

Takva raspodjela prihoda samostana koji su dati u zakup pokazuje da su probici samostana i redovnika stavljeni u drugi plan

Krševan oporučno je dio svoje knjižnice ostavio Petru: *»Item voluit et ordinavit quod omnes libri sui, videlicet viginti septem volumina, dividantur in tres partes; et tertia pars sit reverendi domini Petri de Chrisavis abbatis, filii sui, quoscumque libros preelegerit, et relique partes sint suorum heredum«*. Historijski arhiv u Zadru, Notarski arhiv (HAZ, NAZ), Niccolò de Benedictis, Testamenta, 5. travnja 1440. Nav. G. Praga, Lo *»Scriptorium«* . . . 29.

⁷ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, 49–50; G. Praga, Lo *»Scriptorium«* . . . 17–18. Bula je prepisana kod notara Nikole Lupovića (Instrumenta, fasc. 3) u Historijskom arhivu u Zadru. Donosi je i Praga na navedenom mjestu.

⁸ G. Praga, Lo *»Scriptorium«* . . . 17–18.

⁹ Historijski arhiv u Zadru, Notarski arhiv, Nikola Lupović, Instrumenta, fasc. 3. 7. rujna 1448. Ispravu u izvodima donosi G. Praga, Lo *»Scriptorium«* . . . 18.

naspram probicima komendatora. Ponajprije valja imati na umu da je iznos od 805 dukata zakupnina, što znači da su stvarni prihodi bili mnogo veći, jer se inače zadarski trgovac Pasini ne bi usudio uzeti samostan u zakup. Od zakupnine komendator dobiva 50,3%, dok redovnicima ostaje 37,3%, a za uzdržavanje samostana preostaje 12,4%.

I kasnije glavni dio prihoda od zakupa (iznosio je od 800 do 1000 dukata godišnje) najvećim dijelom dolazi u ruke raznih talijanskih biskupa i kardinala. Godine 1580. papa Gregur XIII. izmijenio je prvotni odnos raspodjela prihoda tako da je 3/4 samostanskog beneficija dobivao opat komendator, a po prilici samo 1/4 ostajalo je redovnicima.¹⁰

Takav položaj samostana zakočio je snažniju obnovu samostanskog života i njegova utjecaja. Komendatoru je glavni cilj bio osigurati ugovorenu svotu od zakupa, dok redovnici, lišeni materijalnih dobara, nemaju više onog poticaja ni za njegovanje umjetnosti ni za djelatno uključivanje u život grada, što je bio slučaj u vrijeme dok je samostan uživao samostalnost.¹¹

Nakon izbora prokuratora, i pošto je nadzor nad samostanom povjeren nadbiskupu, Pavao Barbo i klerik Nikola de Nais odlaze iz Zadra. 27. ožujka 1449. godine samostan je predan na upravu redovnicima, a 30. ožujka iste godine samostanski posjedi dati u zakup zadarskom trgovcu Pasinu. Isprave sastavljene tom prilikom pokazuju kako je bogat bio crkveni inventar i samostanska knjižnica te inventar na posjedima i solanama samostana.¹²

O naglom opadanju samostana govori i činjenica što otada više ne susrećemo u spisima gramatičku školu koja je bila u samostanu,¹³ a opatijska dvorana pretvorena je u obično zakupnikovo skladište.¹⁴

¹⁰ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, 50.

¹¹ U samostanu je trebalo biti 12 redovnika, i svaki je godišnje za plaću dobivao 20 dukata. Ukoliko bi koji monah otišao iz samostana njegovih 20 dukata pripadalo je kardinalu komendatoru. HAZ, NAZ, Nikola Lupović, Instrumenta, fasc. 3. 19. rujna 1448. Isti notar 22. rujna 1448. godine donosi ispravu kojom je uređeno kako monasi moraju upravljati samostanom i održavati red. Nav. G. Praga, Lo »Scriptorium« ... 19.

¹² Te dvije isprave donosimo u prilogu. Do sada je bio objavljen samo popis knjižnice. Usp. G. Praga, Lo »Scriptorium« ... 30—31.

¹³ U ispravi od 19. rujna 1448. koju donosi notar Nikola Lupović određuje se da jedan monah uči novake čitati, pjevati, gramatiku, redovnički način života i pravilo sv. Benedikta: »Item statuit et ordinavit quod prefatus dominus abbas vel alius qui loco sui in dicto regimine succedet unum quem magis idoneum noverit ex monacis super pueros novicios in dicto monasterio erunt, constituat, qui illos legere, cantare et gramaticam moresque religiosos et regulam sancti Benedicti quam profitentur doceat, aut per se ipsum id faciat ac exequatur«.

¹⁴ U istoj ispravi od 19. rujna 1448. stoji također: »Anchuora che sie licito al dito ser Pazino per salvar le intrade del monasterio e per sua necessità urar la camera grande in la quale stava labbate e l'altra camara ...«

2. Samostan sv. Krševana u vrijeme opata Deodata Venijera

Samostan ipak još jednom doživljava svoj procvat, i to u vrijeme kada je ponovno za opata dobio Zadrana Deodata Venijera (1459—1488.). Rođak zadarskog nadbiskupa Lovre Venijera (1428—1449). Stupio je u svećenički stalež i postao kanonik metropolitanskog kaptola u Zadru. Kada se 3. siječnja 1459. godine kardinal Petar Barbo odrekao svetokrševanske komende imenovan je opatom samostana sv. Krševana pod uvjetom da postane benediktinac.¹⁵ Živeći u samostanskoj sredini, daje se na obnovu samostana i oživljavanje njegove prvotne uloge. Ponajprije, redovnicima je nastojao pribaviti nezavisnost. Zbog toga je vodio parnicu pred Rimskom kurijom da opatija bude oslobođena jurisdikcije zadarskog nadbiskupa. Ali to mu nije uspjelo. Nadalje, videći naglo opadanje broja redovnika, od Rima je isposlovao dozvolu da može u samostan primati kao redovnike i članove prosjačkih redova, osim dominikanskog i franjevačkog,¹⁶ dčito zato jer su ti redovi tada imali u gradu svoje samostane.

Nastojao je, nadalje, materijalno i duhovno obnoviti samostan i vratiti mu negdašnji ugled. Opatijsku dvoranu koju je Pasini pretvorio u skladište D. Venijer obnavlja. Godine 1482. za nju je naručio šest prozora od klesara Tome iz Faenze i brata mu Bona iz Milana.¹⁷ Nakon tri godine naručuje od Nikole Firentinca ukrasne prozore za samostan i obvezuje mu se isplatiti 134 zlatna dukata.¹⁸ Dao je postaviti i temelje za zvonik samostanske crkve koji nakon njegove smrti nikada više nije dovršen.¹⁹

Oko sebe je skupio niz humanista koji svojim radom pomažu uzdizanju Zadra toga doba. To su klerik iz Novare i ninski kanonik

¹⁵ HAZ, Arhiv Sv. Krševana, Caps. XXII, 23, Caps. XIV, 220 i 203. Usp. G. Praga, Lo »Scriptorium« ... 19; I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, 50.

¹⁶ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, 50. HAZ, Arhiv Samostana sv. Krševana, Caps. XX, 1.

¹⁷ HAZ, NAZ, Giovanni da Salò, Instrumenta — 22. veljače 1482. Usp. G. Praga, Lo »Scriptorium« ... 19—20; C. Fisković, Zadarski sredovječni majstori, Split 1959, 38.

¹⁸ K. Prijatelj, Boravak Nikole Firentinca u Zadru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 13, Split 1961, 227—231.

¹⁹ HAZ, NAZ, Giovanni da Salò, Instrumenta — 28. rujna 1482. Nav. G. Praga, Lo »Scriptorium« ... 20. O ostalim radovima na samostanu usp. HAZ, Arhiv Samostana sv. Krševana, Caps. XXIII, 11.

Nakon smrti Deodata Venijera njegov nasljednik komendator sv. Krševana Bernard Rossi iz Parme dao je nad grobom opata Deodata podignuti ploču s natpisom: »*Manes Deodati Venerii Jadren(sis) abbat(is) inde mortui Bernardus Rubeus Parmen(sis) pont(ificis) Belun(ensis) ac divi Chrysog(oni) commendatarius hac memoria tumuli caelatura pientiss(ime) ornare curavit MCCCCLXXXIX. X. Cal(endas) sex(iles)*«. Ta je ploča za restauracije crkve sv. Krševana 1791. skinuta i sada se nalazi u dvorištu stolne crkve Sv. Stošije u Zadru. Usp. I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj I, 370.

Filip de Rosatis, doktor crkvenog prava Antun Cisirellis iz Piacenze, učitelj zadarskih škola Jacopo da Sant'Elpidio, zadarski notar i humanist Jeronim Vidulić te paški humanist Benedikt Missolo.²⁰

3. Liturgijski kodeksi opata Deodata Venijera

Konačno, o radu D. Venijera na uzdizanju samostana sv. Krševana svjedoče i liturgijski kodeksi koje je dao izraditi za samostan. U literaturi se do sada navodio poznati Venijerov misal, remek-djelo sitnoslikarstva u Dalmaciji u razdoblju mletačkog vrhovništva.²¹ Nažalost, taj nam je misal danas poznat jedino po sačuvanim reprodukcijama i opisu H. Folnesicsa.²² Godine 1921., najvjerojatnije u listopadu, misal je netragom nestao iz knjižnice sjemeništa »Zmajević« zajedno sa poznatim Kartularom samostana sv. Krševana i do danas je nepoznata njihova sudbina.²³ Međutim, D. Venijer je za potrebe samostana dao izraditi i druge liturgijske knjige: *Evangelistar*, *Epistolar* i *Obrednik*. U domaćoj literaturi *Evangelistar* i *Epistolar* nisu bili poznati premda su evidentirani u starom katalogu rukopisa Nacionalne biblioteke u Beču,²⁴ a opisao ih je i H. J. Herman.²⁵ No, kako ih H. J. Herman svrstava u talijansku renesansu i njihovu provenijenciju smješta na talijansko tlo, ni taj opis nije svraćao pozornost domaćih istraživača.²⁶

Sudbina tih dvaju rukopisa slična je sudbini mnogih naših latinskih glagoljskih rukopisa koji su dospjeli u različite knjižnice

²⁰ Usp. G. Praga, Lo »Scriptorium«... 20.

²¹ F. Bianchi, *Zara cristiana I*, Zadar 1877, 290—291; I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj I*, 283; A. Dudan, *La Dalmazia nell'arte italiana*, II, Milano 1922, 401—402; H. Folnesics, *Die illuminierten Handschriften in Dalmatien*, Leipzig 1917, 3—14.

²² Prema tome opisu i mi u nastavku prenosimo podatke o njemu.

²³ O nestanku Misala usp. A. Dudan, nav. dj., 516. Zajedno s Misalom nestao je i poznati Kartular Sv. Krševana, pisan beneventanom. Prema izjavama sada već pokojnih don Frane Grandova i dr. Ante Strgačića, čini se da su oba rukopisa odnesena iz Zadra i postoji nada da nisu uništeni.

²⁴ *Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca palatina Vindobonensi asservatorum*. Vindobonae 1863. Volumen I. *Cod. 1806*. (Nov. 549), m. XV (1479—1489), 123 fol. c. pict. m. *Evangelistarium in usum monasterii S. Chrysogoni Jaderae, ordinis S. Benedicti scriptum ab Alberto Borgondiensis. Cod. 1807*. (Nov. 550), m. XV (1479), 98 fol. f. c. pict. m. *Epistolarium in usum eiusdem monasterii scriptum*.

²⁵ H. J. Hermann, *Die Handschriften und Inkunabulen der italienischen Renaissance*. Bd. VI/2. 2. Oberitalien: Venetien, Leipzig 1931, 125—130.

²⁶ Ni u inače vrlo iscrpnoj bibliografiji o iluminiranim rukopisima što ju je izradila M. Despot ne navodi se taj svezak Hermannova djela. Usp. *Minijatura u Jugoslaviji* (Katalog izložbe) Zagreb 1964, 317. O ta dva rukopisa donio sam kratko priopćenje. Dva nepoznata liturgijska kodeksa svetokrševanskog opata Deodata Venijera, *Croatia christiana periodica* 4 (1979), 161—163.

široj Evrope.²⁷ Njih je Dvorskoj biblioteci u Beč prodao Ivan de Ponte, svakoga za 20 forinti, kako to stoji na poledini obaju rukopisa: »*Emtus a comite Joanne Baptista de Ponte, Dalmatino, pretio florenorum 20. Die 12. Octobris 1830*«.

Cetvrti kodeks koji je nastao po nalogu opata D. Venijera jest *Obrednik* koji pripada Metropolitanskom arhivu Zadarske nadbiskupije, a sada se nalazi kao eksponat Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru.

Za spomenuta četiri kodeksa sa sigurnošću se može utvrditi da su nastali u vrijeme a i po nalogu opata D. Venijera. Epistolar, Evangelistar i Misal na prvoj strani bogato su urešeni minijaturama i imaju gotovo identičan uvodni tekst ispisan crvenom knjiškom goticom:

EPISTOLAR	EVANĖLISTAR	MISAL
<i>In nomine Domini Dei omnipotentis ad futurorum memoriam. Reverendus in Christo pater et dominus dominus Deodatus Venerius patritius Jadertinus, abbas monasterii sancti Chrysogoni Jadrensis hoc epistolarium scribi fecit ad honorem ipsius divi Chrysogoni martyris patroni et protectoris nostri ac beatissimi patris nostri Benedicti secundum morem huius sancti monasterii et in choro eius assignari. Anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono.</i>	<i>In nomine Domini Dei omnipotentis ad futurorum memoriam. Reverendus in Christo et dominus dominus Deodatus Venerius abbas monasterii sancti Chrysogoni Jadrensis hoc evangelistarium scribi fecit ad honorem ipsius divi Chrysogoni martyris, patroni et protectoris nostri ac beatissimi patris Benedicti secundum mores huius sui sancti monasterii et in choro eius assignari. Anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono.</i>	<i>In nomine Domini Dei omnipotentis ad futurorum memoriam. Reverendus in Christo pater et dominus dominus Deodatus Venerius patritius Jadertinus, abbas monasterii sancti Chrysogoni Jadrensis hoc missale scribi fecit ad honorem ipsius divi Chrysogoni martyris, patroni et protectoris nostri ac beatissimi patris nostri Benedicti secundum morem Romane curie. Anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo.</i>

²⁷ Akcija skupljanja umjetnina i vrijednih rukopisa po Dalmaciji započeta je već za prve austrijske vladavine u Dalmaciji. Usp. V. Maštrović, Dva primjera odnosa austrijskih vlasti prema umjetninama u prvoj polovini XIX st. u Dalmaciji, Fiskovićev zbornik I, Split 1980, 657–664. Ta je akcija nastavljena naročito za druge austrijske uprave u Dalmaciji. Tada su u Beč dospjeli brojni latinski, glagoljski i ćirilski rukopisi, koji su bili za neznatne iznose prodani Dvorskoj biblioteci. Kao primjer navodimo ćirilске rukopise koje je u Beč za simboličnu cijenu prodao Arsenije Popović (Usp. HAZ, Misc. 21. — Poz., 20).

Sva tri navedena kodeksa dao je, dakle, izraditi zadarski patricij, opat samostana sv. Krševana Deodat Venijer (*Deodatus Venerius, patritius Jadertinus, abbas monasterii sancti Chrysogoni Jadrensis hoc epistolarium /evangelistarium, missale/ scribi fecit*) za samostan sv. Krševana u Zadru. Dok se u uvodnom tekstu Epistolara i Evanđelistara navodi da su izrađeni prema običaju svetokrševanskog samostana (*»secundum morem huius sancti monasterii«*), za Misal stoji da je izrađen prema običaju (obredu) Rimske kurije (*»secundum morem Romane curie«*).

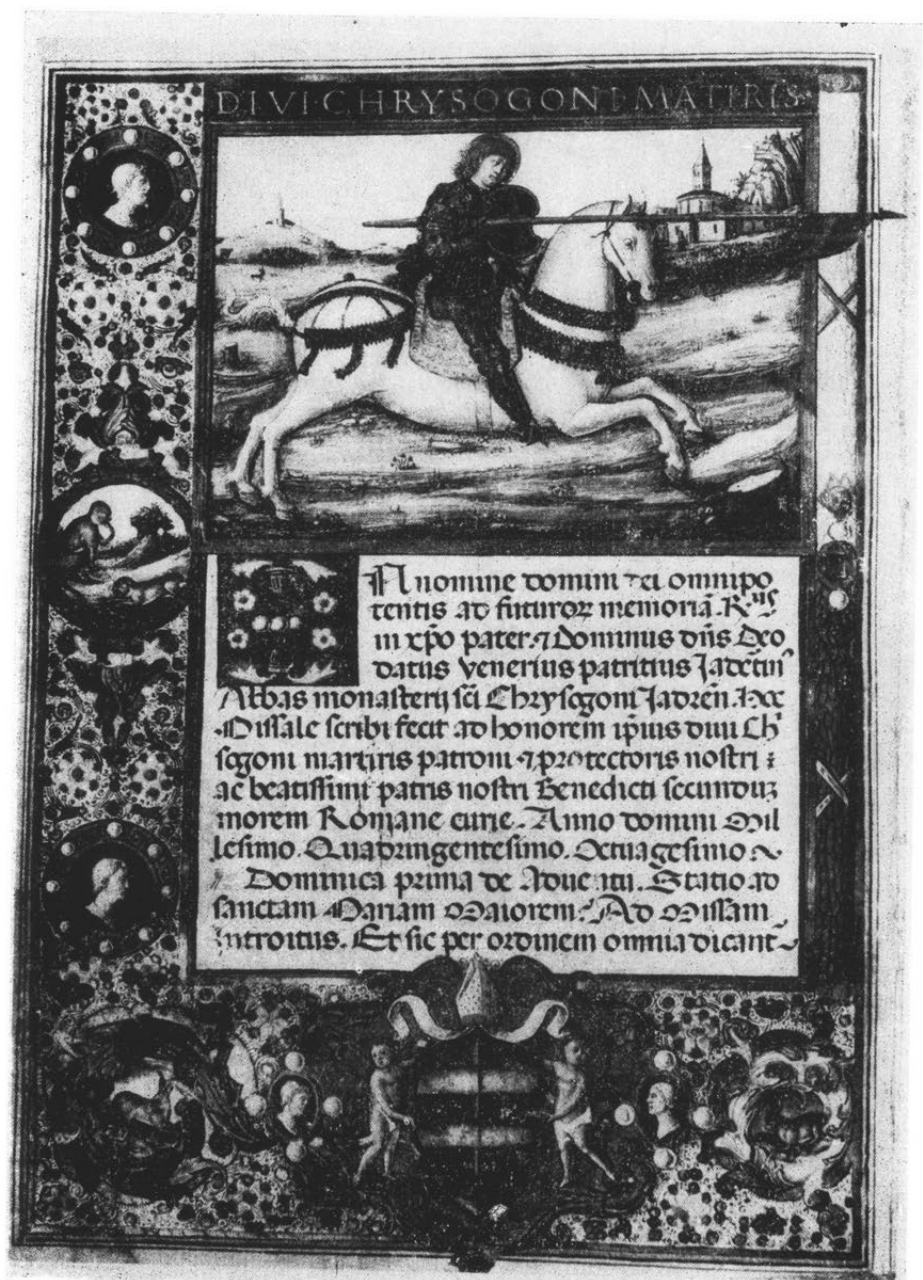
Izrada Epistolara i Evanđelistara započeta je 1479. godine, a Misala nakon godinu dana, 1480. godine. Prema bilješki na kraju Evanđelistara donekle možemo utvrditi i vrijeme kada je završeno prepisivanje osnovnog teksta. Ta bilješka glasi: *»Hoc evangelistarium inceptum per reverendum dominum Deodatum quondam abbatem, reverendissimus dominus Bernardus Rubeus Permensis, episcopus Belunensis ac divi Chrysogoni Jadrensis commendatorius perpetuus sue impense in extremam policiem consumavit scribenti magistro Alberto Borgodiensi, anno gratie millesimo quadrigentesimo octuagesimo nono, die XVI Julii«*.

Budući da ni na Misalu (koliko je poznato iz postojećeg opisa), a ni na Epistolaru ne stoji slična zabilješka o isplati troškova pisaru, može se pretpostaviti da su Epistolar i Misal završeni još za života opata Deodata Venijera, dok je Evanđelistar završen za njegova nasljednika, opata komendatora Bernarda Rossi iz Parme (1487. do 16. VIII 1499. biskup Belluna, a od 1499. do 28. VI 1527. biskup Trevisa). Tvrdnju da su Epistolar i Misal napisani još za života opata Deodata Venijera, za razliku od Evanđelistara koji je završen za njegova nasljednika, potvrđuje i činjenica što se jedino na prvoj sitnoslikarski urešenoj strani Evanđelistara nalazi grb opata komendatora biskupa Bernarda Rossi iz Parme. To isto potkrepljuju i stilske osobine rukopisa. Ukrašavanje inicijala u tekstu istoznačno je za Misal i Epistolar (ukrasi izviru iz inicijala i protežu se cijelom stranom, završavajući u pravilu s tri spirale). Kako stoji u završnoj bilješci na kraju Evanđelistara, osnovni tekst Evanđelistara je završen 16. srpnja 1489. godine. Naknadne bilješke u inicijalima Evanđelistara pokazuju da je urešivanje teksta potrajalo i duže. Na fol. 108r između crvenih kaligrafskih šara plavog inicijala I u dvije vertikalne crte upisano je: *»1. 4. 91. VELOCITER IN VENECIA«*. Isto tako na fol. 113r, također u inicijalu I, u dvije vertikalne crte upisan je i potpis izrađivača teksta: *»ALBERTUS FE(cit) A DI 15 LUIO. 1491«*. Premda je, dakle, posao isplaćen već 1489. godine, i to je upisano na kraju teksta istom rukom kojom je ispisan cijeli kodeks, rukopis je ukrašavan još i 1491. godine.

U *Obredniku* nedostaje prvi list, na kojem je vjerojatno bila slična uvodna strana sitnoslikarski ukrašena, te ne možemo znati da li je postojao i uvodni tekst sličan spomenutim trima rukopisima. Ipak na fol. 5r - 5v u obredu primanja monaha kod polaganja za-

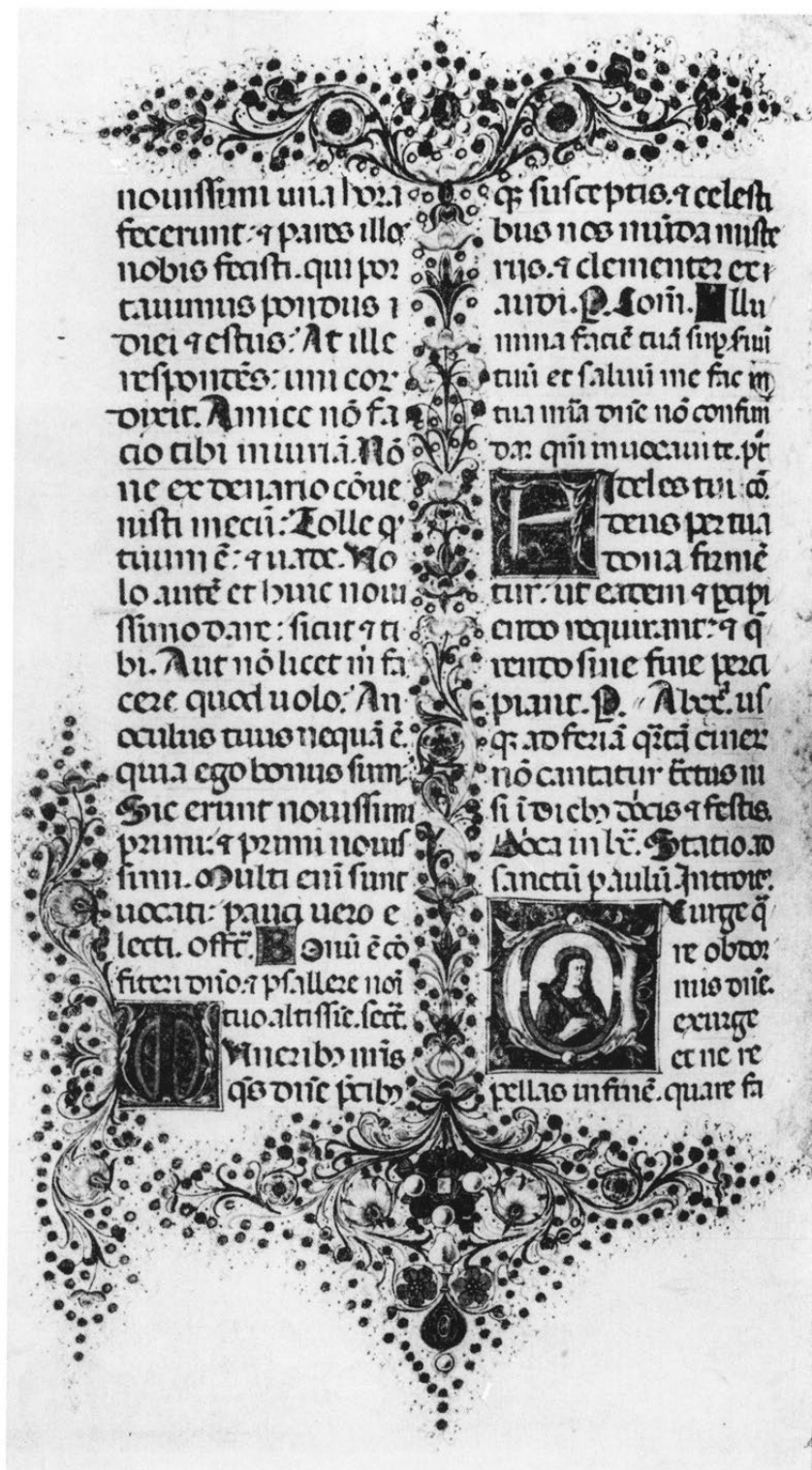
Sl. 1. Naslovna stranica Evangelistara opata Deodata Venijera (fol. 1r).
 (Austrijska Nacionalna biblioteka, Beč. Cod. 1806. Nov. 549)

Sl. 3. Naslovna stranica izgubljenog Misala opata Deodata Venijera (fol. 1v)

Sl. 4. Druga stranica izgubljenog Misala opata Deodata Venijera (fol. 2r)

debitoribus nostris. Et ne nos i
 ducas in temptatione. Sed
 libera nos a malo. Dominus vobis
 cum. Et cum spiritu tuo.
Adesto domine supplicationibus
 nostris ut qui ex iniquitate
 nostra reos nos esse cognoscimus
 beati chrysogoni martiris tui i
 tercessione liberemur. P.

Incipit oratio.

Etatus viri chrysogonus ab
 urbe rome editus sancto more exerciti
 fuit repletus spiritu. Dicit dominus.
 cum relictis. Hic precepti filia ana
 stasia nitida sacro et ceteris dogma
 te christi aptavit chalamo. Cum fluc

in ofelix tibi iatera ens patio
na inclita hec propter sacra lip
sana que erunt propugnacula.

Beatus uir. O diomita
prouida perge beata uetula car
pe per prata olera audi uoces
per aera iter uia domenia rda
uerba letantia. Laudate pu
eri diu.

Stabunt uisti in i
magna constantia
aduersus eos qui
se angustia uerit.
et qui abstulerunt
labores eorum. Deo grās.

Itom mix ad te placidus co
uertitur tempus et quasi post
noctis tenebras floridum diei
lumen accipies. Quomā post

miā tuā in medio templi tui. **M**
agnus. **iii.** Orietur i diebus dō abundā
cia pacis et dñabitur. **Deus** iudicet.
Vixerunt omīs fines terre allā. **R.**
Salutare dei mī allā. **lectio p̄ma.**

Primo tempe alleluia
ata ē terra cabulon
et ēra neptalim: et
nouissimo aggraua
ta ē uia maris trans
iordanem galilee gentium.
Populus qui ambulabat i
tenebris: uidit lucez magnā.
Habitantibz in regione umbre mō
tis: lux orta ē eis. Multiplicasti
gentem: nō magnificasti leticiā.
Letabuntur coram te: sicut letā
tur īmesse: sicut exultant uicto
res capta preda: qñ diuidit spō

vjeta poslušnosti (*Ad professionem*) izričito se navodi opat Deodat: »*Ego frater N. sacerdos vel dyaconus vel subdyaconus etc. promitto stabilitatem meam et conversionem morum meorum et obedientiam secundum regulam Sancti Benedicti coram Deo et sanctis eius in hoc loco constructo in honorem sancti Chrysogoni martyris in presentia domini Deodati abbatis*«. Iz teksta polaganja zavjeta poslušnosti očito je da je *Obrednik* izrađen za samostan sv. Krševana u Zadru i u vrijeme dok mu je opat bio Deodat Venijer. Po mnogim stilskim oznakama (izrada velikih inicijala na zlatnoj podlozi s ukrasima na rubovima, ukrašavanje pojedinih inicijala u tekstu i izrada inicijala sa svetačkim likovima) sličan je kodeksima Deodata Venijera, posebno *Obredniku*, i kodeks *Horae Beatae Mariae Virginis* što se čuva u Naučnoj biblioteci u Zadru. Ipak analizom teksta i kalendara nemoguće je dokazati da bi nastao po nalogu opata Deodata Venijera i za potrebe samostana sv. Krševana ili koje druge zadarske crkve.²⁸

²⁸ »*Horae Beatae Mariae*«, latinski i talijanski. XV st, Nalazi se u Naučnoj biblioteci u Zadru: Ms 8 (Broj inventara 1555).

Pergamena 80x114 mm, 156 fol. Pismo: Knjiška gotica talijanskog tipa. Fol. 5r, 59v, 69r, 89r, 93r i 99r strane s okvirima na rubovima i s likovnim i simbolički izrađenim inicijalima. U tekstu četiri velika inicijala na zlatnoj pozadini, izrađena u obliku stiliziranog cvijeća različitih boja (fol. 15v, 28r, 314 i 38v), slični inicijalima u *Obredniku* Deodata Venijera. Ostali inicijali u tekstu urešeni viticama koje se protežu u jednom dijelu strane i prelaze rub teksta završavajući s tri spirale ukrašene različitim pticama i cvijećem.

Tekst je pisan crnom bojom, a rubrike crvenom.

Kodeks je uvezan naknadno u kožu i umetnuti su iza korica listovi od papira.

Tekst počinje kalendarom koji nije potpun (samo za siječanj, veljaču, studeni i prosinac). S fol. 4 započinje časoslov Blažene Djevice Marije: *In nomine Domini nostri Jesu Christi. Amen. Incipit officium beate Marie Virginis secundum consuetudinem Romane curie*. Po tom uvodnom tekstu dat je i naslov kodeksa: »*Horae Beatae Mariae*«, premda — kako ćemo vidjeti — sadrži i druge tekstove. Na fol. 5r dolazi početak Jutrenje: »*Domine labia mea aperies*«. Čitava strana je uokvirena i na plavoj pozadini okvira iscrtane su stilizirane vaze. U inicijalu D nalazi se lik Gospe s djetetom, dosta oštećen od vlage. Na fol. 15v: »*Ad Laudes. Deus in adiutorium meum intende*«, inicijal D u obliku stiliziranog cvijeća raznih boja, a iz njega izviru ukrasi na rubu, također raznobojno cvijeće povezano viticama, između toga ukrasa zlatne pločice. Tako ukrašeni inicijali nalaze se i na fol. 28r, 31r i 39v. S fol. 59r završava časoslov Blažene Djevice Marije (*Finit officium Beate Marie Virginis cum suis horis*) i započinje misa u čast Gospe: (*Incipit missa in honorem beate Marie virginis. Introitus*). S fol. 59v počinje misni obrazac u čast Blažene Djevice Marije: *Salve Sancta Parens*. Čitava je strana uokvirena i na ružičastoj podlozi iscrtani su ukrasi zlatnom bojom. Početni inicijal S u obliku stiliziranih dupina, a unutra lik Gospe s prekrštenim rukama na grudima, u plavom ogrtaču iznad crvene haljine. U pozadini plavo nebo sa stablima.

Na fol. 69r, u okviru zelene boje s iscrtanim cvijećem zlatne boje započinje tekst Sedam pokorničkih psalama s litanijama Svih svetih: *Incipiunt septem psalmi penitenciales*. Početni inicijal D (*omine in furore tuo*) ima unutra lik kralja Davida u plavoj odjeći s krunom na glavi. Fol. 89r je također uokviren. Na ljubičastoj pozadini su ukrasi stiliziranog cvijeća i vaza. Početak

4. Opisi kodeksa opata Deodata Venijera

1. MISSALE. Latinski. 1480—1488. godine.

Kodeks se nalazio u knjižnici sjemeništa »Zmajević« u Zadru.²⁹ Nestao je 1921. godine i sada mu je nalazište nepoznato. Opis daje-mo prema jedino sačuvanom opisu što ga donosi H. Folnesics, koji je donio i reprodukcije sitnoslikarijama urešene uvodne strane s tekstom o nalogu za izradu kodeksa, zatim fol. 2r koja je također čitava urešena sitnoslikarijama. Kao primjere donosi i reprodukciju fol. 17r (obični inicijali s ukrasima u fleuronée stilu što se protežu kroz cijelu stranu i gore iznad i dolje ispod teksta završavaju s tri ukrasne spirale, slično kao kod Epistolara), nadalje reprodukciju fol. 47v s ukrasima i likovnim inicijalom te detalje s likovnim inicijalima s fol. 18r i fol. 38r.

časoslova u čast Svetome križu: »*Incipit officium Sancte Crucis*«. Početni inicijal D(omine) labia mea aperies je stiliziran na zlatnoj pozadini s križem u sredini. Na fol. 93r počinje časoslov u čast Duhu Svetome (*Officium de Spiritu Sancto*). Strana je uokvirena i okvir obojen cinobor bojom i urešen stiliziranim cvijećem zlatne boje. Početni inicijal D(omine) labia mea aperies izrađen je od stiliziranog cvijeća, a unutra na plavoj pozadini simbol Duha Svetoga: golub sa sedam plamenih jezika. S fol. 99r, koji ima okvir ljubičaste boje s ukrašenim stiliziranim cvijećem i vazama, počinje časoslov za mrtve: *Officium mortuorum*, ali samo *Ad Vesperas* (Večernja). Početni inicijal D(ilexi quoniam exaudi) je na zlatnoj podlozi, a unutra mrtvačka glava iza koje se prostire plavo nebo.

Od fol. 141v do kraja kodeksa nalaze se molitve koje imaju privatni karakter, neke od njih su na talijanskom. To su fol. 141v: *Incipiunt septem versus Sancti Bernardi*, fol. 143r: *Oratio devotissima Sancti Augustini doctoris ecclesie*.

Od fol. 149v—151v različite molitve Blaženoj Djevici Mariji, za dobru smrt, za oca i majku, anđelu čuvaru, za umiruće.

Prema tome, ovaj kodeks sadrži uz Oficij Blažene Djevice Marije također časoslove u čast Duha Svetoga, Svetoga križa, za mrtve te sedam pokorničkih psalama i različite molitve privatnog karaktera.

Budući da nema nikakve izravne oznake o provenijenciji, teško je ustvrditi da je taj kodeks — po svojim stilskim osobinama vrlo sličan Obredniku, Evangelistaru i Misalu opata Deodata Venijera — nastao za potrebe neke zadarske crkve ili osobe. I kalendar na početku kodeksa je vrlo manjkav da bi se sa sigurnošću na temelju blagdanara mogla utvrditi njegova provenijencija. Ipak i za one mjesece koji su sačuvani nema nijednog blagdana iz zadarskog sloja blagdana. U studenome i prosincu ima npr. 7 blagdana koji spadaju u zadarski sloj (usp. M. Grgić, Kalendar zadarske stolne crkve iz XV st., Radovi Instituta JAZU u Zadru 20, 1973, 140), ali ni jedan od tih blagdana ne nalazi se u kalendaru ovoga kodeksa. Blagdan »Translatio sancti Augustini« koji se nalazi u kalendaru kodeksa (28. veljače) upućuje na sjevernu Italiju, jer je to spomen prijenosa ostataka sv. Augustina u Paviju. Usp. A. Capelli, Cronologia, cronografia e calendario perpetuo, Milano 1969, 125. Po svojim osobinama i sličnosti s ostalim kodeksima Deodata Venijera, smatramo da ovaj kodeks spada u isto vremensko razdoblje (XV st.) i pokazuje utjecaj mletačke sitnoslikarske škole (izrada inicijala s ukrasnim viticama, inicijala na zlatnoj podlozi, urešavanja rubova na stranim).

²⁹ Kodeks je najprije bio u posjedu Zadrana I. Berčića, šibenskog biskupa, koji ga je darovao knjižnici sjemeništa Zmajević. F. Bianchi, Zara cristiana I, Zadar 1877, 290.

Pergamena, 256×357, 476 fol. Pismo knjiška gotica talijanskog tipa. Tekst je pisan dvostupačno u 26 redaka, jedino je na prvoj, uvodnoj strani tekst ispisan u jednome stupcu. U tekstu su done-sene rubrike i notni tekstovi, kako se vidi i iz reprodukcije fol. 38r.

Kodeks je uvezan u drvo obloženo smeđecrvenom bojom. Imao je zakovice i kopče, koje su naknadno restaurirane.

Dvije strane kodeksa bogato su urešene sitnoslikarijama (fol. 1v i 2r), a čitav kodeks urešen je šarenim inicijalima na zlatnoj podlozi u svijetlim bojama, ili na zlatnoj pozadini s ukrasima uz rub inicijala (usp. reprodukcije fol. 18r, 38r i 47v) ili inicijalima iz kojih izviru ukrasi što se protežu kroz cijelu stranu te iznad i ispod teksta završavaju s tri spirale (usp. reprodukciju fol. 17r). Pojedini inicijali ukrašeni su likovima i rad su različitih majstora. H. Folnesics otkriva četiri prepisivača koji su izrađivali pojedine bogatije likovima urešene inicijale. Prvi je izradio dvije prve bogato urešene strane i njegov utjecaj se može utvrditi do fol. 29. Drugome pripisuje inicijale na fol. 17r-18v, trećem na fol. 38r. Četvrtom prepisivaču pripisuje inicijale na fol. 47r-56v.

Prva strana s uvodnim tekstom bogato je urešena sitnoslikarijama. U gornjem dijelu strane, u zeleno obojenom krajoliku u kojem se lijevo u pozadini na brežuljku uzdiže sivi toranj, a desno ružičasto obojena okrugla crkva s tornjem, prikazan je lik sv. Krševana na konju bijelcu s plavim sedlom i purpurnim ogrtačem ispod sedla. Preko nekoć srebrenog, a kasnije crnog oklopa nosi pancir terakota boje. U desnoj ruci drži koplje sa crvenom zastavom na kojoj je srebreni križ, a u lijevoj štiti terakota boje, također sa srebrenim križem. Oba srebrena križa naknadno su postala crna. Iznad slike je kapitalom zlatne boje napisano: »DIVI CHRYSOGONI MARTIRIS«. Lijevi dio strane je ukrašen rubnim ukrasima stiliziranog cvijeća i zlatnih pločica, a u njemu se nalaze tri medaljona. Gornji i donji medaljon ima sivi okvir s biserjem (gema) a u sredini ljudski lik u profilu. U sredini je medaljon s okvirom zelenog vijenca u kojemu su naslikana dva siva majmuna u zelenom krajoliku. Donji dio strane je također bogato ukrašen. U sredini je grb opata Deodata Venijera s mitrom iznad štita, a sa strane ga drže putti. Pokraj njih, lijevo i desno su dvije glave u profilu, slične onima u medaljonima, samo manje veličine. Čitava podloga je urešena stiliziranim cvijećem povezanim s viticama. Na krajevima lijevo i desno u spirali od lišća prikazana su dva zeca. Rub s desne strane ukrašen je vijencem od lišća, u sredini je dragi kamen i žuta kerubinova glava.

Druga strana (fol. 2r) ima veliki inicijal *A(d te levavi animam meam)*, iscrtan crvenom i zelenom bojom na zlatnoj površini. U sredini, u zelenom krajoliku prikazan je kralj David u klečećem stavu s plavom odjećom i zlatnim ogrtačem, a preko ramena mu je prebačen hermelin. Na glavi mu je kruna, a ispred njega glazbalo (lira). Iznad inicijala, na rubu strane je glava Boga Oca. Drugi

stupac počinje inicijalom E koji je svjetloplave boje na zlatnoj površini sa šarenim cvijećem. Na dnu drugoga stupca je i inicijal *F(ratres scientes)* crvene i zelene boje na zlatnoj površini; u njemu je prikazan lik sv. Pavla s plavom bradom i kosom, sa sivim ogrtačem, s mačem u desnoj, a s knjigom u lijevoj ruci. Okvir cijele strane je urešen slično kao i na fol. 1v. Gore u sredini je glava Boga Oca, a pored nje lijevo i desno dupin zelene boje. S lijeve strane je malen medaljon, kao na fol. 1v, ali manje veličine. Ispod je grb opata Deodata Venijera. Drže ga putti, sasvim lijevo u medaljonu prikazan je zec, a desno lav. Na rubu lijevo su tri medaljona, sasvim gore prikazana je ptica koja leti, u sredini jelen, a dolje biserka. Stupci teksta su odijeljeni vijencem od lišća.

Prema opisu H. Folnesicsa u tekstu se nalazi još nekoliko inicijala s likovima. Tako na fol. 18r veliki inicijal *P(uer natus est nobis)* s prikazom Isusova rođenja, na fol. 19v inicijal E s polulikom sv. Stjepana, fol. 21r inicijal I s likom sv. Ivana Evanđeliste, fol. 22. inicijal V s prikazom ubijanja nevine dječice, fol. 27r inicijal G s likom sv. Tome, fol. 29r inicijal E s likom sv. Silvestra, fol. 38r inicijal E s likom Triju kraljeva, fol. 47v inicijal E s likom sv. Pavla fol. 50r inicijal E s likom sv. Petra, fol. 53r inicijal C s prikazom nekog sveca, fol. 55r inicijal D s prikazom lika nekog sveca, fol. 56r inicijal A s prikazom sv. Pavla, fol. 234 v inicijal V s prikazom Isusova uzašašća.

Dio inicijala u tekstu urešen je ukrasima u *fleuronnée* stilu koji se protežu kroz cijelu stranu iznad i ispod teksta, završavajući s tri spirale, a jedan dio ima na rubovima ukrase u obliku stiliziranog cvijeća sa zlatnim pločicama. Ti ukrasi, kao i stilske osobine sitnoslikarija, upućuju na sličnost s ukrasima u Epistolaru, Evanđelistaru i Obredniku, iz čega bi se moglo zaključiti da su sitnoslikari i pisari Evanđelistara, Epistolara i Obrednika radili i na izradi Misala, koji je od svih Venijerovih kodeksa najraskošnije opremljen.

2. EPISTOLARIUM (Knjiga poslanica). Latinski 1479—1488. god.

Nalazi se u Nacionalnoj biblioteci u Beču. Signatura: cod. 1807 (Nov. 550). Pergamena, 225×310 mm, 98 fol. u kvinternima; posljednji list prazan. Numeracija folija naknadno provedena. Kvinterni su na kraju označeni s *reclamationes*. Pismo je pravilna knjiška gotica talijanskog tipa. Tekst je ispisan u dva stupca, svaki po 23 retka. Crvenom bojom pisane su rubrike, a crnom tekst poslanica. Naslovna strana bogato je urešena na gornjim rubovima, a tekst poslanica počinje velikim inicijalom s likom svetoga Pavla. Ukupno ima 221 inicijal iscrtan plavom ili crvenom bojom s kićenim viticama koje se protežu kroz cijelu stranu rukopisa. Inicijal na fol. 98r urešen je naknadno drugom rukom.

Kodeks je uvezan u drvene korice obložene marokenom smeđe-crvene boje na kojemu je urezano pet kvadratičnih okvira urešenih cvjetićima u obliku križa i palmetama, a u sredini kodeksa je urezan križ. Na koricama su se nalazile zakovice na kojima je ležao kodeks. Sačuvani su i ostaci kopči kojima se nekoć kodeks zatvarao.

Na unutarnjoj strani korica naknadno je unesena bilješka o nabavi kodeksa: »*Emtus a comite Joanne Baptista de Ponte Dalmatino, pretio florenorum 20. Die 12. Octobris 1830.*«.

Naslovna, prva strana kodeksa (fol. 1r) bogato je urešena mini-jaturama i velikim inicijalom F u kojemu je lik sv. Pavla.

Iznad teksta, na gornjem rubu strane nalazi se ukras u obliku spirala između kojih je niz stiliziranog cvijeća, plodova, listića i zlatnih kružića. U sredini toga ukrasa je medaljon s likom sv. Krševana na svjetloplavoj pozadini. Lik predstavlja sveca kao vojnika u haljetku sa zlatnim križićem na lijevoj strani grudi, u skrletnom ogrtaču prebačenom preko desnog ramena, s palmom u desnoj, a sa zatvorenom knjigom u lijevoj ruci.

U donjem dijelu strane, ispod teksta nalazi se mini-jatura koja u desnom dijelu prelazi razinu teksta. U sredini je u zelenom lovorovu vijencu na ultramarin pozadini, ukrašenoj bijelim spiralama grb opata Deodata Venijera. Štit grba je crvenom i srebrenom bojom vodoravno razdijeljen u šest pojaseva, a na vrhu je znak opatova dostojanstva, mitra ukrašena zlatnim kamenjem. Uz grb, s lijeva i desna, ucrtani su čuvari, goli putti s ljubičastozlatnim uzdignutim krilcima i palminim grančicama u rukama. U pozadini grba prikazan je brežuljkast krajolik iznad kojega se prostire plavo nebo s rumenocrvenom bojom na obzorju. Lijevo je vaza u kojoj je stablo, a desno dva svjetlozelena stilizirana dupina kojima se repovi zatvaraju u obliku spirale na zlatnoj pozadini.

Lijevi stupac na prvoj strani sadrži uvodni tekst o nalogu opata Deodata Venijera da se izradi Epistolar za samostan sv. Krševana (*In nomine Domini Dei omnipotentis ad futurorum memoriam...*) i naslov prve poslanice: *Lectio epistole beati Pauli apostoli ad Romanos*. Početni inicijal I obojen je plavom bojom, a urešen ornamentikom u cinober boji u obliku četverokuta u razini gornjih krakova slova I, a iz njega na lijevom rubu strane proteže se iznad i ispod teksta ukras u istoj boji (tzv. *fleuronnée* ukras) koji se u gornjem dijelu razvija u stilizirani cvijet, a u donjem dijelu prelazi u spiralu sa stiliziranim plodom. Značajke ukrasa ovog početnog inicijala I ponavljaju se u različitim inačicama u čitavome kodeksu s tom razlikom što je taj ukras druge boje od samoga inicijala i što su završeci u gornjem i donjem dijelu s različitim stiliziranim biljnim motivima. Sličan način ukrašavanja inicijala ima i izgubljeni Misał opata Deodata Venijera.

Lijevi stupac teksta pisan je crnom bojom i sadrži početak poslanice Prve nedjelje Došašća: »*Fratres scientes, quia hora est*

iam de sompno surgere» (Rim, 13, 11). Tekst počinje velikim bogato urešenim inicijalom F u kojem se, u četverokutu, nalazi lik sv. Pavla. Inicijal je izrađen na zlatnoj pozadini, a okvir je obojen cinober bojom. Okomiti potez slova F završava lišćem obojenim crveno, plavo i zeleno, a na krajevima oslikane su glave kerubina s krilima. Ispod glave kerubina u donjem dijelu proteže se ukras zelenog lišća koji dijeli dva stupca teksta, a na dnu završava čašicama stilizirana cvijeća. Apostol Pavao prikazan je s dugom šiljastom bradom, a glava mu je okružena žutom aureolom. Haljina je obojena crvenom bojom, dok je ogrtač skrletne boje sa zeleno obloženim rubovima, prebačen preko lijevog ramena, a otvoren na desnoj ruci i desnom dijelu prsiju. U lijevoj ruci Apostol drži otvorenu knjigu sa svjetloplavim uvezom, u desnoj velik mač sa zlatnom rečkom na balčaku i crvenom drškom. U pozadini je oslikan krajolik iz kojega se lijevo i desno uzdižu brežuljci. Nažalost, glava Apostola je od vlage dosta oštećena.

U tekstu nema minijatura ni likovno urešenih inicijala. Svako čitanje započinje inicijalom sličnim inicijalu I na fol. 1r s time da se redovito izmjenjuju boje inicijala (crveno-plavo), a ukrasi koji se produžuju kroz čitavu stranu iznad i ispod teksta obojeni su drugom bojom (uz crveni inicijal ukrasi su ljubičasti, a uz plavi crveni). Već prema dužini čitanja, na jednoj strani može biti jedan ili dva inicijala, no ima i strana bez inicijala. Ukrasi u pravilu u gornjem i donjem dijelu završavaju u tri spirale (isto kao i kod Misala) s viticama i stiliziranim cvjetićima, vazama i plodovima. Samo u nekim slučajevima u tim spiralama ocrtni su zoomorfni odnosno antropomorfni likovi. Tako na fol. 6r ucrtana je glava dupina, na fol. 74v glava lava, a na fol. 47 v, 69v, 76v i 86r karikature ljudskih glava.

Nešto veći inicijali, ali u načelu izrađeni istom tehnikom, nalaze se na početku glavnih crkvenih blagdana. Tako na fol. 6v inicijal F (Božić), na fol. 9v inicijal F (Bogojavljenje), na fol. 40v inicijal I (Velika subota), fol. 50v inicijal I (Uskrs), na fol. 57r inicijal I (Duhovi), na fol. 60v inicijal F (Tjelovo).

S fol. 70v završavaju nedjeljne poslanice i poslanice za korizmeno vrijeme (*Per annum*). S fol. 71v započinju poslanice za svetačke blagdane (*Proprium sanctorum*): »*Incipiunt epistole proprie sanctorum per anni circulum. In vigilia sancti Andree apostoli...*« i na istome fol. je veći inicijal F.

S fol. 86r započinju poslanice zajedničke (*Commune sanctorum*): »*Incipiunt epistole commune // sanctorum. In vigilia unius apostoli...*«. I na tome fol. je veći inicijal B.

Za pojedine svetačke blagdane ne donosi se tekst čitanja nego se upućuje na zajednička čitanja u trećem dijelu kodeksa.

Od blagdanara koji spadaju u zadarski svetački krug navode se: fol. 71r - v: *In translatione sancti Coelis confessoris*«, fol. 71v:

In sancti Coillis presbiteri et confessoris; In commemoratione Sancte Anastasie; fol. 72v: In translatione sancti Marci evangeliste; fol. 76v: In translatione sancti Chrysogoni; fol. 81v: In Sancti Donati; fol. 84r: In Sancti Jeronimi; fol. 85r: In sancti Chrysogoni, te In missa devotionis (Sancti Chrysogoni).

3. EVANGELISTARIUM /Knjiga evanđelja/. Latinski, 1479—1491. god.

Nalazi se u Nacionalnoj biblioteci u Beču. Signatura: Cod 1806 (Nov. 549). Pergamena, 230×315 mm, 123 fol. u kvinternima. Numeracija folija naknadno provedena. Izvorno (premda nakon izrade cijeloga teksta i vjerojatno drugom rukom) kvinterni su označeni s *reclamationes*. Pismo je pravilna knjiška gotica talijanskog tipa. Tekst je ispisan u dva stupca, svaki po 23 retka. Crvenom bojom pisane su rubrike, a crnom osnovni tekst evanđelja.

Naslovna strana bogato urešena minijaturama na rubovima sa sve četiri strane i velikim inicijalom sa Spasiteljevim likom. Svako evanđelje započinje crvenim ili plavim inicijalom iz kojega izviru crveni odnosno ljubičasti ukrasi (*fleuronné*e ukrasi) koji se, za razliku od Misala i Epistolara, ne protežu preko cijele strane gore i dolje iznad teksta nego samo u jednom pravcu (ili gore iznad teksta ili dolje ispod teksta). Među tim inicijalima ima 13 većih na zlatnoj podlozi bogatije urešenih i 17 većih u tamnocrvenoj boji, također s ukrasima koji iz njih izviru.

Kodeks je uvezan u drvene korice obložene marokenom crvene boje s dva urezana kvadratična okvira između kojih se nalaze otisnuti ukrasi. Na koricama su se nalazile zakovice i kopče kojima se kodeks zatvarao.

Na unutarnjoj strani korica unesena je bilješka o nabavi kodeksu: »*Emtus a comite Joanne Baptista de Ponte, Dalmatino, pretio florenorum 20. Die 12. Octobris 1830*«. Prema tome ista osoba je ovaj kodeks, kao i epistolar, predala Dvorskoj biblioteci u Beč.

Naslovna strana je uokvirena zlatnim okvirom s plavim, cinobor i zeleno obojenim lišćem u obliku spirala. U gornjem dijelu okvira, u lijevom i desnom uglu te u sredini kao i u sredini desnog okvira izrađene su minijature četiriju evanđelista na ultramarin pozadini s bijelim šarama.

U gornjem dijelu u lijevom uglu je evanđelist Ivan u četvrtastom zlatnom okviru. Lik je prikazan s dugom kovrčastom kosom i zlatnom aureolom, u smeđe-plavoj odjeći i skrletnom ogrtaču sa zelenom knjigom evanđelja u desnoj ruci, a desno pokraj njega je orao. U sredini gore u osmerokutnom okviru ljubičaste boje prikazan je evanđelist Marko sa skrletnom odjećom i žučkastim ogrtačem preko lijevog ramena. U rukama mu je poluotvorena knjiga, a desno pokraj njega glava lava sa aureolom. U uglu desno u pravokutniku je lik evanđelista Luke sa aureolom, u sivoljubi-

často odjeći i zelenom ogrtaču prebačenom preko desnog ramena. U ruci drži otvorenu crveno obojenu knjigu, desno pokraj njega je glava vola s aureolom. U sredini strane sasvim desno, u ovalnom okviru je evanđelist Matej s aureolom, u svjetlozelenoj odjeći i skrletnom ogrtaču preko lijevog ramena s plavo uvezanom knjigom u desnoj ruci. Lijevo pokraj njega je polufigura anđela, s plavom kosom i aureolom, odjevenog u bijelu odjeću koja je šatirana svjetloplavom bojom.

U donjem rubu strane nalaze se grbovi opata Deodata Venijera, zatim njegova nasljednika opata Bernarda Rossi i medaljon s likom sv. Krševana.

Sasvim lijevo je grb biskupa Belluna i komendatora sv. Krševana opata Bernarda Rossi u velikom zelenom vijencu na sivoj površini posutoj prašinom od zlata. Štit je venecijanskog oblika, plavo obojen, a u njemu je bijeli lav. Iznad štita je znak dostojanstva mitra uz koju su lijevo i desno inicijali biskupa B R. Desno, također u vijencu istom kao što je i grb Bernarda Rossi, nalazi se grb opata Deodata Venijera. Iznad štita je mitra, a uz nju lijevo i desno inicijali opata Deodata Venijera (D V). U sredini, u zlatnom krugu je sv. Krševan na konju. Desnom rukom drži uzde, a u lijevoj mu je bijeli ovalni štit s crvenim križem. S ramena mu se vijori skrletni ogrtač. U pozadini je predstavljen krajolik s brežuljcima.

U lijevom stupcu počinje uvodni tekst s nalogom opata Deodata Venijera da se izradi evanđelistar za samostan sv. Krševana: »*In nomine Domini Dei omnipotentis . . .*« i završava rubrikom za prvo evanđelje: »*In prima dominica de adventu, primum evangelium. Sequentia Sancti Evangelii secundum Lucam*«. Sav taj tekst je pisan crveno. U desnom stupcu počinje tekst prvoga evanđelja: »*In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: Erunt signa in sole et luna et stellis . . .*« /Lk. 21, 25/. Početni veliki bročasti inicijal I ima dva uvijek na zelena cvijeta na krajevima. Pokraj inicijala i na modroj pozadini s bijelim šarama u pravokutniku sa zlatnim okvirom je lik Spasitelja u bijeloj odjeći sa svjetloplavim ogrtačem preko lijevog ramena. U lijevoj ruci drži zemaljsku kuglu sa zlatnim križićem, a desnom — na kojoj se vidi rana — blagosilja.

Sav je kodeks, slično Epistolaru, podijeljen na tri dijela: 1) fol. 1r - 83v *Per annum* (nedjeljna i korizmena evanđelja); 2) fol. 84r - 103v *Proprium sanctorum* (svetačka evanđelja) i 3) fol. 104r - 123r *Commune sanctorum* (zajednička evanđelja za svetačke blagdane). Na kraju je bilješka o isplati pisara, o kojoj smo već govorili.

Svako evanđelje počinje crvenim ili plavim inicijalom s crvenim odnosno ljubičastim ukrasima u *fleuronnée* stilu. Za razliku od Misala i Epistolara ti se ukrasi protežu samo od inicijala gore ili dolje i prelaze razinu teksta već prema tome da li se inicijal nalazi u gornjoj ili donjoj polovici lista. Ti ukrasi završavaju redovito s tri spirale kao i kod Misala i epistolara.

Pojedina evanđelja imaju i u samome tekstu manje inicijale (početna slova rečenica) obojena plavo, žuto ili crveno. U tekstu Muke u Velikom tjednu nalaze se i oznake za čitanje odnosno pjevanje (Isus ima oznaku +, pjevač ili recitator ima oznaku c, a druga lica ili narod oznaku S).

Za pojedine blagdane izrađeni su veći i bogatije urešeni inicijali, i to zlatni inicijali na zeleno, crveno i plavo obojenoj podlozi i zlatnim pločicama na rubu ili veći tamno bročasti inicijali na zlatnoj podlozi, a uz rub s ukrasima između kojih se nalaze zlatni kružići.

Zlatni inicijali se nalaze na sljedećim folijima: fol. 3v: inicijal I (*In nativitate Domini*), fol. 4r: inicijal I (*In aurora*), fol. 6v: inicijal I (*In octava Domini*), fol. 7r: inicijal C (*In Epiphania*), fol. 57r: inicijal V (*Sabbato sancto*), fol. 86v: inicijal I (*In purificatione sancte Marie*) 88v: inicijal I (*In festivitibus sanctorum qui fiunt a Pasca usque in octavam Pentecosten*), fol. 90v: inicijal I (*In inventione Sancte Crucis*), fol. 98v: inicijal I (*In Transfiguratione Domini nostri Iesu Christi*), fol. 99v: inicijal I (*In die Assumptionis sancte Marie virginis*), fol. 102v: inicijal I (*In exaltatione sancte crucis*), fol. 105r: inicijal I (*In natali apostolorum*), fol. 122v: inicijal I (*In festo Corporis Domini*).

Veći inicijali u bročkastoj boji na zlatnoj površini nalaze se na fol. 4v: inicijal I (*Ad missam Maiorem*), fol. 34v: inicijal I (*Feria secunda: Passio Domini nostri Iesu Christi secundum Matthaeum*), fol. 40v: inicijal I (*Feria tertia: Passio Domini nostri Iesu Christi secundum Marcum*), fol. 46r: inicijal I (*Feria quarta: Passio Domini nostri Iesu Christi secundum Lucam*), fol. 52v: inicijal I (*Feria sexta in Parasceven: Passio Domini nostri Iesu Christi secundum Johannem*), fol. 57 v: inicijal I (*Dominico die secundum Pasca*), fol. 65r: inicijal I (*In die Ascensionis*), fol. 66r: inicijal I (*Die sancto Pentecosten*), fol. 84r: inicijal I (*In vigilia sancti Andree apostoli*), fol. 91v: inicijal I (*In inventione sancti Michaelis*), fol. 94v: inicijal I (*In sanctorum apostolorum Petri et Pauli*), fol. 101v: inicijal I (*In nativitate sancte Marie virginis*), fol. 104r: inicijal I (*Incipiunt evangelia communia sanctorum*), fol. 114r: inicijal I (*In natali confessoris*), fol. 116v: inicijal I (*In natali virginum*), fol. 120r: inicijal I (*A nativitate Domini usque ad purificationem dicitur evangelium infrascriptum in commemoratione sancte Marie virginis secundum Lucam*).

Kao što smo to već istaknuli, na fol. 108r između ukrasa plavog inicijala I u dvije vertikalne crte nalazi se upis: »1. 4. 91. VELOCITER IN VENECIA«, a na fol. 113r također okomito u ukrasima inicijala I oznaka sitnoslikara: »ALBERTUS FE(cit) A DI 15 LVIO. 1491.«.

4. RITUALE (Obrednik). Latinski, 1479—1488. god.

Nalazi se kao eksponat u SICU (Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru), a pripada Metropolitanskom kaptolu u Zadru.

Pergamena, 170×260 mm, 132 fol. Ima 11 kvinterna, 2 seksterna i na kraju jedan dvolist. Numeracija folija naknadno provedena. Na kraju svakoga kvinterna, odnosno seksterna nalaze se *reclamationes*. Pismo je pravilna knjiška gotica talijanskog tipa. Tekst je pisan po cijeloj strani (jednostupačan). Rubrike su pisane crvenom, a osnovni tekst crnom bojom. Analizom sastava kodeksa može se utvrditi da je naknadno otrgnut prvi list na kojem je, vjerojatno, slično ostalim kodeksima opata Deodata Venijera bio ispisan nalog o pisanju rukopisa i koji je list bio bogato urešen minijaturama i početnim inicijalom. Također nedostaje jedan list u četvrtom kvinternu, a nalazio se između sadašnjih fol. 39 i 40 (početak oficija Velikog trodnevlja), zatim list u 7. seksternu, između sadašnjeg fol. 66 i 67 (početak oficija Velikog petka) te konačno list u 11. kvinternu, između sadašnjeg fol. 107 i 108 (početak obreda sprovoda). Pretpostaviti je da su upravo ti listovi bili posebno urešeni sitnoslikarijama ili inicijalima s likovima jer u tekstu nije sačuvana ni jedna sitnoslikarija niti inicijal s likovima, što je slučaj u ostalim Venijerovim kodeksima.

Kodeks je uvezan s drvene korice obložene crnom kožom na kojoj je urezan okvir s četiri crte koji se na kutovima širi u male četverokute urešene ornamentikom. Prvotno je imao kopče za zatvaranje, od kojih je ostala samo u donjem dijelu rukopisa.

S unutrašnje strane korica stoji pečat *Archivum metropolitani Jadrae*.

Svaki obred ili molitva počinje inicijalom. Inicijali su crvene ili plave boje, a iz njih se izvijaju vitice u ljubičastoj boji koje se protežu samo u jednom pravcu i prelaze tekst račvajući se u tri spirale ukrašene najrazličitijim plodovima, slično kao kod Evangelistara. Ti inicijali su u dvije veličine, manji i veći.

Unutar teksta početna slova u pojedinim dijelovima obojena su i urešena kao kod Evangelistara.

Sačuvano je nekoliko velikih inicijala izrađenih na zlatnoj pozadini koji su ukrašeni stiliziranim cvijećem plave i zelene boje, a iz okvira inicijala izlaze ukrasi na donjem i gornjem dijelu te završavaju sa zlatnim okruglim pločicama koje su viticama povezane uz ukras inicijala. Takvi su inicijali na fol. 19r: inicijal S (*Ad Vesperas in translatione sancti Chrysogoni*); na fol. 23r: inicijal P (Prvo čitanje u Jutrenjoj Božića); na fol. 92r: inicijal D (*Incipit Officium mortuorum*).

Za pojedine dijelove kodeksa sadrži i notni tekst u koralnom crtovlju: na fol. 14r (notni tekst u antifoni *Ad Vesperas in festo sancti Chrysogoni*), na fol. 16r (notni tekst uz antifonu *Ad Magni-*

ficat), na fol. 16v (notni tekst uz antifonu *In secundis Vesperis* na blagdan sv. Krševana), na fol. 17r (notni tekst *Ad Magnificat*); na fol. 18v (notni tekst za antifonu *Ad Vesperas in translatione sancti Chrysogoni*); na fol. 20r (notni tekst za antifonu *Ad Magnificat*); na fol. 20r (notni tekst za antifonu *Ad Vesperas in festo Nativitatis Domini*), na fol. 21v (notni tekst za antifonu *Ad Magnificat*), na fol. 39r, na fol. 131r (notni tekst *In secundis Vesperis in festo Resurrectionis Domini*).

Tekst rukopisa počinje: »... hereditatem meam michi Dominus pars hereditatis mee et calicis mei. Psalmus«. Na fol. 2v: »Incipit ordo ad monachum faciendum«. Fol. 4r: *Benedictio vestium monachalium*«. Fol. 5v: »*Benedictio corporalium*«. Fol. 6r: »*Benedictio planete, dalmatice, stole et aliarum vestium sacerdotalium ac leviticarum*«. Fol. 6v: »*Benedictio pani in ecclesia populo distribuendi*«. Fol. 7r: »*Benedictio agni et aliarum ovium (?)*«. Fol. 7v: »*Benedictio casei et ovarum*«. Fol. 8r: »*Benedictio nove domus*«. Fol. 8v: »*Benedictio pere et baculi peregrinantium que non est in ordinario pape (!)*«. Fol. 9v: »*Benedictio lapidis primarii que non est in ordinario populi*«. Fol. 10r: »*Specialis benedictio cuiuslibet indumenti*«. Fol. 10v-11r: »*Benedictio ad amictum, benedictio ad manipulum, benedictio ad stolam, benedictio mapparum sive lintheaminum sacri altaris*«. Fol. 12r: »*De benedictione imaginis beate Marie Virginis*«. Fol. 14r: »*In festo sancti Chrysogoni martiris. Ad Vesperas*«. Fol. 16v: »*In secundis Vesperis*«. Fol. 18v: »*In translatione sancti Chrysogoni. Ad Vesperas*«. Fol. 20r: »*In festo Nativitatis Domini. Ad Vesperas*«. Fol. 21v: »*In Festo Nativitatis Domini. Ad Matutinum*«. Fol. 36r: »*In Festo Nativitatis Domini. Ad Laudes*«. Fol. 40r: Oficij Velikog tjedna (nedostaje prvi list). Fol. 92r: »*Incipit officium mortuorum*«. Fol. 110r: (Obred sprovoda, nedostaje prvi list). Fol. 115v: »*Incipit ordo ad suscipendos fratres*«. Fol. 118v: »*De consecratione et benedictione virginum*«. Fol. 126v: »*In festo resurrectionis Domini. Ad Matutinum*«. Od fol. 118v dalje vjerojatno je pisala naknadno druga ruka.

Po stilskim oznakama (izrada većih inicijala na zlatnoj pozadini, kao i način izrade ukrasa što izviru iz pojedinih inicijala) Obrednik pokazuje velike sličnosti s Evangelistarom.

Sva četiri kodeksa su, nema sumnje, nastali po nalogu opata Deodata Venijera za potrebe samostana sv. Krševana u Zadru. To za Epistolar, Evangelistar i Misal potvrđuju uvodni tekstovi napisani na početku svakoga kodeksa. Iz zakletve pri polaganju zavjeta poslušnosti i za Obrednik je sasvim sigurno da je nastao za potrebe samostana sv. Krševana (»... *in hoc loco constructo in honorem sancti Chrysogoni*«, fol. 5v), u vrijeme i po nalogu opata Deodata Venijera (»... *in presentia domini Deodati abbatis*«), jer monasi zakletvu polažu pred opatom Deodatom.

Kao što u uvodnom tekstu Epistolara i Evangelistara (EDV) stoji, oni su napisani prema običajima svetokrševanskog samostana

(»secundum morem huius sancti monasterii«), dok je Misal (MDV) napisan prema običaju (obredu) Rimske kurije (»secundum morem Romane curie«). Ipak su u sva tri rukopisa doneseni blagdani koji se štiju u Zadru.³⁰ U Zadarski sloj blagdana ubrajaaju se ovi blagdani:

1. *Translatio sancti Marci evangelistae* (31. siječnja) — EDV, MDV
2. *Festum sancti Simeonis Justī, prophetae* (4. veljače) — MDV
3. *Festum sancti Donati, episcopi Jadrensis et confessoris* (25. veljače) — EDV, MDV
4. *Translatio sancti Chrysogoni, martiris* (19. svibnja) — EDV, MDV
5. *Commemoratio S. Marci evangeliste* (31. srpnja) — EDV
6. *Translatio Sancte Anastasie, martiris* (25. rujna) — MDV
7. *Simeonis iusti et prophete* (8. listopada) — MDV
8. *Leonardi confessoris* (6. studenoga) — MDV
9. *In sancti Chrysogoni martiris* (24. studenoga) — EDV, MDV
10. *Iacobi intercisi, martiris* (27. studenoga) — MDV
11. *Translatio sancti Čoilli confessoris* (15. prosinca) — EDV
12. *In sancti Čoilli presbiteri et confessoris* (23. prosinca) — EDV, MDV
13. *In commemoratione S. Anastasie* (29. prosinca) — EDV, MDV

Pitanje je gdje su izrađeni kodeksi i tko ih je izradio. Jedino za Evangelistar stoji na kraju bilješka da ga je pisao magister Albertus Borgondiensis (»scribenti magistro Alberto Borgondiensī«).³¹ Troškove za rad mu je isplatio nasljednik opata Deodata Venijera komendator Bernard Rossi iz Parme 1489. godine, kada je i napisana bilješka na kraju Evangelistara. On ipak na kodeksu radi još 14. srpnja 1491. godine, kada je u Veneciji (»Velociter in Venecia«) dovršavao inicijale na fol. 108r i 113r. Iz izraza »velociter in Venecia« dade se zaključiti da je tada »na brzinu« izradio inicijal na fol. 108r, što vodi pretpostavci da cijeli kodeks nije pisao u Veneciji. Budući da su u kodeksima doneseni blagdani koji se isključivo slave u Zadru, očito je morao pisac raditi u Zadru, ili u krajnjoj pretpostavci sa sobom imati predložak nastao u Zadru.

Premda je knjiška gotica gotovo identična u sva četiri kodeksa, teško je reći da je ista osoba pisala sva četiri kodeksa. H. Folnesich za Misal otkriva četiri ruke koje su izrađivale inicijale.³² Pitanje je teško do kraja razjasniti, jer redovito je jedna ruka izrađivala ukrase u kodeksima, a druga ruka pisala sam tekst. Za

³⁰ O zadarskom sloju kalendara usp. radnju M. Grgića, *Kalendar zadarske stolne crkve iz XV st.*, Radovi Instituta JAZU u Zadru 20 (1973), 119–174.

³¹ Albert iz Burgundije. Oblik Borgondiensis je neuobičajen. Uobičajeni su izrazi: Borgundensis, Burgundensis. Usp. Graesse-Benedict-Plechl, *Orbis latinus I. Lexikon lateinischer geographischer Namen des Mittelalters und der Neuzeit*. Verlag Klinkhardt und Biermann-Braunscheig 1972.

³² H. Folnesich, nav. dj., 3.

tako golem posao, koji je i trajao preko deset godina (1479—1491) gotovo je i bilo nemoguće da jedna osoba izrađuje sve kodekse. Svakako analiza sitnoslikarija (minijatura) pokazuje da je kaligraf bio mletački sitnoslikar ili barem netko tko je bio pod velikim utjecajem mletačke sitnoslikarske škole. Prema J. Hermannu na istočni dio Gornje Italije upućuju »ukrasi na rubovima i inicijali kao i stil minijatura«.³³

On izradu prve strane Evanđelistara pripisuje jednome od najpoznatijih mletačkih minijaturista koji je bio pod utjecajem Andrije Mantegne (1431—1506) i Gentile Bellinija (oko 1429—1507).³⁴

Izravan utjecaj mletačkih sitnoslikara, nema sumnje, može se i izravno dokazati što se 1491. godine, dakle nakon pisanja osnovnog teksta, rukopis Evanđelistara nalazio u Veneciji, i to možda upravo radi izrade minijatura.

Analizom izrade inicijala i ukrasa postoji razlika između četiri kodeksa. U izradi inicijala u tekstu i vitica što izviru iz inicijala i protežu se ili preko cijele strane ili jednim dijelom strane te prelaze sam tekst postoji sličnost s jedne strane između Epistolara i Misala, a s druge strane između Evanđelistara i *Obrednika*. Ipak, pojedini dijelovi Misala (minijature, ukrasi na rubovima i inicijali) slični su i Evanđelistaru i *Obredniku*, što ukazuje na to da su na Misalu vjerojatno radili pisari i sitnoslikari triju kodeksa (Epistolara, Evanđelistara i *Obrednika*).

U ovom radu nismo se osvrnuli na specifičnosti liturgijskih tekstova, naročito što se tiče *Obrednika* koji pokazuje osobitosti vjerskog života i bogoštovlja u Zadru u drugoj polovini 15. st. Također nismo ulazili u genetičku analizu pojedinih obreda i kontinuiteta određenih oblika bogoštovlja i bogoštovnih obrazaca. Takva analiza prelazi okvire ovoga rada i nju je potrebno posebno obraditi.

Svrha nam je bila upozoriti na cjelokupan opus svetokrševanskog opata Deodata Venijera. On je nikao iz zadarske sredine a u njoj se odgojio, pa je htio ponovno vratiti negdašnji ugled i utjecaj samostana koji je pod upravom komendatora što su stanovali izvan grada i imali gotovo isključivo vlastite probitke, naglo opadao i prestao igrati onu ulogu u političkom, gospodarskom i kulturnom pogledu kakvu je imao u prethodnim stoljećima. Ali to je bio i posljednji pokušaj, jer nakon njega samostan više nikada nije imao nutarnje snage da se uzdigne, a ni jače ličnosti koja bi mogla na tome poraditi.

³³ H. J. Hermann, nav. dj., 126.

³⁴ Nav. dj., 127.

PRILOZI

1449. ožujak 27. Zadar

Nikola de Nais, klerik iz Peruggie, zastupnik komendatora Samostana sv. Krševana u Zadru kardinala Petra Barbo, po nalogu kardinalova brata Pavla, predaje samostanski inventar na upravu redovnicama samostana sv. Krševana. U ispravi se donosi popis crkvenog posuda, namještaja i ruha te popis knjižnice, kuhinjskog namještaja i samostanskog broda.

In Christi nomine Amen. Anno ab incarnatione eiusdem millesimo quadrigentesimo quadragessimo nono, indictione XII, die vigesimo septimo mensis Marci. Tempore illustrissimi principis et excellentissimi domini nostri domini Francisci Foscari Dei gratia incliti duois Venetiarum etc. ac regiminis magnifici et generosi viri domini Georgii Georgio honorabilis comitis civitatis Iadre. Venerabilis vir dominus Nicolaus de Nais clericus Perusiensis, litterarum Apostolicarum abbreviator et procurator Reverendissimi in Christo patris et domini domini Petri miseratione divina Sancte Marie Nove diaconi cardinalis perpetuique commendatarii monasterii Sancti Grisogoni Iadrensis, dicto procuratorio nomine et ex commissione expressa atque ordinatione sibi facta per spectabilem et generosum virum dominum Paulum Barbo militem, germanum et etiam procuratorem prefati Reverendissimi domini cardinalis et commendatarii, dedit, tradidit et consignavit Reverendo in Christo patri domino Petro condam abbati Sancti Michaelis de Monte Iadrensis diocesis vicarioque et gubernatori monachorum et conventus Sancti Grisogoni predicti ac venerabilibus et religiosis viris fratribus Ieronimo, Iohanni et Gregorio de Iadra monachis dicti monasterii professis ac fratribus Petro de Nona, Luce de Tragurio, Doymo de Spaletto et Matheo de Iadra, omnibus monachis dicti monasterii ex statuto ac ordinatione prefati domini Pauli residentibus ibidem presentibus et acceptantibus eorum nominibus ac vice et nomine fratris Christofori de Ferraria ordinis predicatorum eorum socio in dicto monasterio residente et modo ob non nulla negotia absente et pro eorum et cuiuslibet eorum successoribus et dicentibus ac confitentibus infrascriptas res omnes et singulam habuisse et recepisse et penes se habere pro usu monachorum conventus et successorum predicatorum omnium et singulorum et pro dicendis ac celebrandis missis et divinis officiis in ecclesia dicti monasterii. Et hoc fecit dictus procurator pro eo quod abbas et monaci prenominati omnes insimul et quilibet eorum in solidum pro omnibus et singulo eorum obligando se et eorum et cuiuslibet eorum successores predictos et eorum res et bona presentia et futura promiserunt et convenerunt dicto procuratori presenti, stipulanti et recipienti supradictas res diligenter uti et ex causis predictis et eas conservare, manutenere et gubernare ac eas et quamlibet earum ad omnem instantiam et petitionem prefati Reverendissimi domini commendatarii vel pro(cu)ratorum seu successorum suorum totiens quotiens fuerint requisiti realiter reassignare et restituere. Et si qui obmisserint vel perderentur quoquomodo omnibus eorum sumptibus pro quibus se et eorum successores predictos omnes et singulos in solidum ut supra obligaverunt, promiserunt et convenerunt eorum propriis expensis de novo refficere ac reddere et restituere cum hoc tamen expresso pacto de voluntate partium apposito quod ad illaque usu monachorum et successorum predicatorum ac pro dicendis officiis et missis predictis in totum etiam consumarentur vel deteriores fierent, nullatenus teneantur seu obligati existant sed eo casu huiusmodi res consumpte vel deteriores facte intelligantur et existant sumptibus dicti monasterii et non monachorum et successorum predicatorum consumpte vel deteriorate, rogantes dicte partes me notarium infrascriptum ut de eis omnibus et singulis unum vel plura publicum seu publica conficientem instrumentum vel instrumenta. Res autem date et consignate per prefatum

dominum Nicolaum procuratorem domino abbati et monacis prenomatis sunt hec, videlicet:

- Una crux magna de argento.
- Item una crux erea deaurata.
- Item duo candelabra erea deaurata.
- Item unum turribulum ereum deauratum cum catinellis argenteis.
- Item una navicella de argento pro incenso.
- Item quatuor calices argentei, unus magnus et tres mediocres cum suis patenis et corporalibus.
- Item unus sculus de metallo ad defferendum aquam benedictam fractus.
- Item duo candelabra de ligno magna deaurata ad defferendum in processione.
- Item una crux lignea cum figuris relevatis magna et pulcra cum suo pede.
- Item duo angeli lignei inaurati ad tenendum in altari cum candelis.
- Item tres ymages lignee, videlicet Sancti Benedicti, Sancti Ieronimi et Sancte Scolastice.
- Item due anconitte ad dandum pacem deaurate.
- Item unum tapetum magnum quod ponitur ante altare in solempnitatibus.
- Item unum palium ab altari de seta rubeum cum tribus figuris aureis vetus cum frixo desuper.
- Item unum palium ab altari de veluto nigro vetus listatum cum frixo desuper ornato cum perlis.
- Item unum palium ab altari pannatum (?) de panno cum listis rubeis et aliquibus frizis de auro valde vetus.
- Item unum palium ab altari de seta rubea et azura listatum cum frixo desuper cum perlis.
- Item quadraginta tres palii veteres ab altari.
- Item unum pluviale de seta rubea brocatum de auro cum listis perlarum et una franza de seta viridi desubtus cum una azula argentea magna laborata cum smaldo et cum una arma.
- Item unum pluviale de sindone nigra cum frixo desuper et de sindone viridi.
- Item unum pluviale de sindone rubea vetus.
- Item una planeta veluti viridis cum cruce aurea lacerata.
- Item una planeta panni aurei in campo rubeo mali coloris cum cruce ornata cum perlis vetus.
- Item una planeta panni albi et azuri de seta lacerata cum frixo laborato de auro.
- Item una planeta de seta panni azuri cum cruce racamata valde vetusta cum dalmatica et tunicella eiusdem coloris.
- Item una planeta panni albi de seta brocata de auro cum cruce racamata cum dalmatica et tunicella eiusdem coloris.
- Item due planete de cendato rubeo cum crucibus rachamatis de auro cum una dalmatica et una tunicella eiusdem coloris.
- Item una planeta de sindone nigra cum cruce de sindone viridi lacerata.
- Item unum petium veluti nigri laceratum.
- Item due tobalee laborate de auro et seta quarum una est antiqua et lacerata ab altari.
- Item quindecim tobalee ab altari veteres.
- Item octo fazoli ab altari non novi.
- Item viginti tres tobalee vetustissime et lacerate.
- Item octo camisi fulciti antiqui.
- Item quatuordecim planete de refuxo de quibus novem sunt cum suis camisis et fulcimentis.
- Item viginti quatuor cussinelli ad refuxum.
- Item una mitria de sindone azura.
- Item quatuor cotte de tela veteres.

Item unum missale novum cum tabulis coopertum cum corio rubeo.
Item unum missale bonum cum tabulis coopertis de corio rubeo cum brochis de latone.
Item unum missale vetus cum tabulis coopertis de corio albo cum brochis de latone.
Item unum missale vetus cum tabulis discopertis.
Item unum missale parvum volumine bonum cum tabulis coopertis corio albo secundum stillum Romane curie.
Item unum missale voluminis unius quarti folii diversarum litterarum et non completum cum tabulis coopertis de corio albo laceratum.
Item unum missale de littera beniventana vetus et squaternatum cum tabulis discopertis.
Item unus dialogus Sancti Ieronimi de littera beniventana vetus cum tabulis discopertis.
Item unum manuale parvum voluminis quarti unius folii vetus cum tabulis discopertis.
Item unus tractatus Sancti Augustini super psalmis de littera beniventana vetus cum tabulis coopertis corio lacerato.
Item unum graduale de littera beniventana vetus cum tabulis discopertis.
Item unus liber quarti folii super decretalibus de littera antiqua non completus et vetus.
Item unum manuale parvum quarti folii non completum et vetus.
Item unum manuale parvum de littera beniventana vetus cum una tabula solum cooperta corio albo.
Item unum graduale quarti folii vetus et tristissimum.
Item unum psalterium de littera beniventana cum tabulis discopertis.
Item unum Anthifonarium vetus parvum cum tabulis discopertis.
Item unus liber parvulus minor quarti folii vetus cum tabulis coopertis corio rubeo et cum brochis.
Item pars unius Omeliarii sine tabulis vetus.
Item unum missale littere beniventane parvum vetus tristissimum et discopertum.
Item una pars Omeliarii de littera antiqua sine tabulis vetus.
Item unus liber moralium super Iob vetus cum una tabula et alia media discopertis.
Item unum Evangelistarium de littera beniventana cum tabulis discopertis vetus.
Item unus liber moralium de littera beniventana cum tabulis fractis discopertis vetus.
Item liber Expositionum Ysaie de littera beniventana cum tabulis discopertis.
Item pars Expositionis psalterii in duobus voluminibus cum tabulis discopertis.
Item unus parvulus liber vetus.

Item unus confalonus crucis de cendato sive sindone torta de carmisino cum franzis viridibus involutus in una tobalea.
Item duo penoni a tubisina de tela azura cum sbara alba.
Item unum vexillum magnum de bocasino cum Sancto Grisogono desuper picto cum floribus aureis cum uno linteamine lacerato.

Item unum breviarium festium cum tabulis coopertis.
Item unum breviarium feriale coopertum corio rubeo.
Item unus liber vitarum patrum de littera beniventana cum tabulis discopertis.
Item unus liber parvus cum tabulis coopertis de corio cum kalendario.
Item unus liber sermonum cum tabulis in cartis bombicinis laceratus.
Item unus liber recollectarum scriptus manu condam domini Petri abbatis.

Item unus liber voluminis quarti folii in bombicinis cum tabulis discopertis diversarum rerum.

Item unus liber Regule Sancti Benedicti in littera beneventana cum tabulis coopertis corio albo.

Item plures partes diversorum librorum lacerate in littera beniventana sine tabulis et cum tabulis.

Item unum missale secundum Curiam Romanam recuperatum ab abbate Nonensi.

Item unus liber epistolarum Sancti Ieronimi littere beniventane.

Item unus liber vite patrum littere beniventane optimus.

Item unus liber martirologii cum Regula Sancti Benedicti optimus cum tabulis coopertis corio albo.

Item unus liber tractatus Sancti Augustini et cum diversis orationibus et sermonibus optimus cum tabulis coopertis corio albo.

Item unus liber parvus bonus Regule Sancti Benedicti cum tabulis discopertis.

Item unus liber diversorum sermonum et maxime Sancti Leonis optimus cum tabulis coopertis corio rubeo.

Item une Biblia de littera antiqua cooperta de corio nigro vetus.

Item quinque legendarii de littera antiqua et beniventana veteres cooperti de tabulis.

Item unum Antifonarium feriale bonum et magnum cum tabulis discopertis.

Item unum Antifonarium feriale et festivum magni voluminis bonum cum tabulis coopertis de corio vitulino.

Item unum Antifonarium non completum festivum satis bonum voluminis magni cum tabulis discopertis et fractis.

Item duo psalterio in duobus voluminibus bona cum tabulis discopertis de corio bovino et cum bulis de latone.

Item unum Breviarium bancarosium bonum cum tabulis coopertis de corio rubeo et cum brochis.

Item unum Evangelistarium voluminis comunis, bonum cum tabulis coopertis corio nigro.

Item unus liber parvus cum officiis aliquorum sanctorum maxime sanctorum Fusce et Maure bonum (!) cum tabulis discopertis.

Item unus liber Martirologii cum Regula Sancti Benedicti voluminis parvi cum tabulis coopertis corio rubeo.

Res coquine.

Item unum lebes de brunço mediocris.

Item duo alii lebetes de brunço minores.

Item unum caldarium magnum.

Item quatuor caldaria mediocra quorum unum est novum stagnatum.

Item unum frixorium magnum.

Item duo frixoria mediocra.

Item duo capitoni de ferro ab igne veteres.

Item una conca erea ad lavandum carnes.

Item unum bacile magnum de latone.

Item unum coclear ferreum perforatum modicum fractum.

Item pala ferrea perforata ad frixandum pisces, modicum fracta in capite.

Item unum coclear ferreum pro ministracione.

Item unum par moletarum de ferro magnum et bonum.

Item unum gratacasium de ferro.

Item quatuor spita de ferro, unum magnum, aliud mediocre et duo parvuli.

Item duo paria tripedum aspitis.

Item undecim scutelle de stagno.

Item una pladena de stagno et altera parva minor et alie tres mediocres.

Item una paraxidis seu catinum de stagno.

Item duo scudelini de stagno parvi.
 Item unum mortariolum de petra et aliud de brunço cum suo pisto.
 Item unum mortariolum de ligno.
 Item una saleria de ligno.
 Item unum textum ereum cum pedibus et cum suo coopertorio.
 Item duo paria craticularum veterum.
 Item una rassatura a pane.
 Item una rassatura ad mundandum discos.
 Item unum curtellatium ad incendandum carnes.
 Item due cathene magne ab igne.
 Item unus discus ad incendandum carnes.
 Item una tabula ad faciendum panem.
 Item unum armare magnum cum clavi.
 Item unum candelabrum ferreum cum pede ligneo.
 Item unus sculus ligneus a vino pro tracta sive sagene.
 Item quatuor mantilia a mensa et tres tobalee.
 Item duo manutergia.
 Item duo candelabra de latono.
 Item unus sculus ereus ad auriendum aquam.
 Item unus sculus magnus cum suo coopertorio ad lavandum manus
 quando itur ad mensam.
 Item unum pugilare de plumbo.
 Item una coguma erea ad calefaciendum aquam.
 Item una capsula.
 Item in cameris et cellis monasterii sunt in toto octo lecti de pluma cum
 tribus capçalibus et tribus sclavinis.
 Item in canipa septem vegetes magne et quinque carateli a vino et
 una urna.
 Item unus caratellus pro agresta et alter parvus a vino.
 Item dictus dominus Nicolaus prefatis abbati et monacis ut supra reci-
 pientibus dedit et assignavit barcam monasterii cum vela, ferro, sartia et
 ceteris coredis suis ac in barca necessariis ad manutenendum et conservandum
 ad beneplacitum dicti domini Pauli cum conditione et pacto quod quamdiu
 ipsam tenebunt debeant opportunis temporibus reaptari facere et manutenere
 omnibus necessariis eorum sumptibus et expensis.
 Actum Iadre in domo habitationis prefati domini Petri abbatis retro
 ecclesiam Sancti Silvestri, presentibus venerabili viro presbitero Iohanne
 Sicavich et magistro Anthonio Blasii calegario civibus et habitatoribus Iadre,
 testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.
 HAZ. NAZ. Nicolaus Benedicti — Instrumenta, Busta I, fasc. 12, fol.
 25 r — 27 r.

1449. ožujak 30. Zadar

Nikola de Nais klenik iz Peruggie, zastupnik komendatora Samostana
 sv. Krševana u Zadru kardinala Petra Barbo, predaje zaderskom trgovcu
 Pasiniju pok. Julijana na upravu inventar samostana u Zadru i inventar
 na samostanskim posjedima izvan grada. U ispravi se donosi popis na-
 mještaja i privrednog inventara samostana sv. Krševana u Zadru, u
 Lemeševu Hrašću, na Telaščici, u Brbinju i Maunu te oruđe za rad na
 solanama.

In Christi nomine Amen. Anno ab incarnatione eiusdem MCCCCXLVIII,
 indictione XII, die penultimo mensis Marcii. Tempore illustrissimi principis et
 excellentissimi domini nostri domini Francisci Foscari Dei gratia incliti ducis
 Venetiarum etc. ac regiminis magnifici et generosi viri domini Georgii Georgio
 honorabilis comitis civitatis Iadre. Venerabilis vir dominus Nicolaus de Nais
 de Perusio litterarum Apostolicarum abbreviator ac Raverendissimi in Christo
 patris et domini domini Petri miseratione divina Sancte Marie Nove diaconi
 cardinalis ac perpetui comendarii monasterii Sancti Grisogoni Iadrensis

procurator legitimus, dicto procuratorio nomine dedit, tradidit et consignavit ser Paxino condam Iuliani civi et mercatori Iadre necnon conductori fructuum, reddituum et proventuum dicti monasterii Sancti Grisogoni ibidem presenti et recipienti a prefato domino Nicolao procuratore res infrascriptas dicti monasterii cum pacto et conditione, quod idem ser Paxinus uti et frui valeat animalia et res infrascriptas ac etiam ea et eas manutenere et conservare arbitrio boni viri et prout et sicut ipse ser Paxinus conductor convenit cum magnifico domino Paulo germano prefati Reverendissimi domini cardinalis tempore sue conductionis de qua constat manu venerabilis viri presbiteri Nicolai Lupovich notarii iurati Iadre.

Et primo in camera magne dicti monasterii una capsula de cipresso.
Item una cathedra de ligno ad sedendum.
Item una letteria cum uno lecto de pluma et una cariola subtus letteriam.
Item quatuor rete et unum scanellum cum duobus scamnis a libris in studio dicte camere.
Item in alia camera prope cameram magnam una letteria vacua.
Item una tabula ad comedendum cum trispidis suis.
Item in orto parvo una caldaria a vino murata.
In magazzino parvo dicti orti tres pile lapidee ab oleo.
Item in canipa magna viginti due vegetes a vino, cum canteriis suis ab utroque latere.
In magazzino prope dictam canipam et prope canipam monachorum tres pile lapidee ab oleo.
Item una statera magna absque cathenis suis.
Item una cathena ab igne.
Item duo lebetes magni da brunço.
Item duo lebetes de brunço, unus mediocris et alter parvus et aliquantulum fractus.
Item unus testus ad faciendum tortas cum duobus coopertoriis ereis.
Item duo spiti sive veruta magna et duo parva.
Item sex catie de ferro et ere ab oleo inter parvas et magnas.
Item una catia erea ad coquandum vinum.
Item unus alambichus de plumbo ad stillandum.
Item duo siculi de ere, unus videlicet coopertus ab aqua et alius ad mensurandum vinum.
Item una conca magna a vino.
Item una piria tristis a vino.
Item due urne quarum una est parva et tristis.
Item in magazzino de forno duo tinatia magna ad pistandum uvas.
Item sex tinatia a vino quorum aliqua parva, aliqua mediocra.
Item decem vegetes a vino nimis antique.
Item unum torcular a vino cum suis instrumentis.
In duabus canipis extra monasterium quinque vegetes a vino.
Item tres caratelli parvi et triginta magni cum canteriis suis ab utroque latere, et in una ex dictis canipis a parte superiori et inferiori.
Item in villa de Lemessovo Hrastie duo tinatia magna a vino.
In insula Tilagi duo tinatia a vino et mandra capitum animalium pecudinarum 433 et caprinorum 267.
In insula Berbigni mandra capitum animalium pecudinarum 300 et caprinorum 300. Et in domo monasterii existente in dicto loco septem tinatia magna. Item quinque tinatia parva.
Item unum torcular a vino cum suis ordinibus.
Item due conche magne ad travazandum vinum.
Item una piria magna a vino.
Item tres caratelli antiqui.
Item unum ancinum de ferro cum una stanga ad portandum caratellos.
Item una caldaria magna ad coquandum mustum.
Item unus sculus parvus ereus.

Ordinamenta pro faciendo sal.

Sex sesule magne ad laborandum salinas.

Item quinque aste cum aliquibus palis ad recolligendum sal.

Item quatuor pale ad palizandum sal.

Item sex conche ad portandum sal.

Item viginti trabes parve pro ponte.

Item 700 cope marchiane que non sunt posite in laborerio.

Item duo scampna magna ad sedendum.

Item una mensa cum trispitis suis.

Item una letteria magna et nova.

Item duo paria scalarum magnarum.

Item viginti incisoria magna.

Item unum veru et unum frixarium.

Item una cratioula.

Item canteria magna ab utroque latere domus per longum.

Item unus lebes de metallo et unum gratacaseum de ferro.

In insula Mauni mandra capitum animalium pecudinarum 871, caprinorum 225 et novem vache.

Item due barche cum omnibus suis curedis et fulcimentis.

Actum Iadre in domo dicti ser Paxini presentibus ser Blasio Petri mercatore et magistro Simone Poledgich barbitonsore civibus et habitatoribus Iadre, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

HAZ, NAZ, Nicolaus Benedicti, Instrumenta, Busta I, fasc. 12, fol. 27 r — 27 v.

LITURGICAL CODICES OF DEODAT VENIER, THE ABBOT OF
ST. KRŠEVAN'S

S u m m a r y

The influence of St. Krševan's Monastery on the cultural and economic life of Zadar was reduced considerably after 1447 — the year when the Monastery was given in commendam. It is the consequence of the absence of the holders of the Monastery from the city. The influence of Monastery was increased when Deodat Venier (1459—1488), native of Zadar, was elected abbot. The liturgical manuscripts, made in his period, prove also the growth of the Monastery's activity. The manuscripts are: lavishly illuminated Missal (lost), Evangelistary and the Book of Epistles (Codices No. 1806 and 1807, found and identified by the author in the National Library in Vienna) and Book of Rites in St. Mary's Monastery in Zadar. The paper deals with all four illuminated manuscripts. Their origin has been explained and proved. At the end two documents on leasing the Monastery in 1449 are added by the author. A list of movables and immovables (which is the part of the documents) includes many manuscripts and works of art in the possession of the Monastery.